

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav asijských studií

Diplomová práce

Bc. Kristýna Myšková

Šintó během revoluce Meidži: selhala ideologie, nebo její nositelé?

Shinto during the Meiji Restoration: Failure of Ideas, or the Bearers?

Praha 2024

Vedoucí práce: Mgr. David Labus, PhD.

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat vedoucímu mé práce, Mgr. Davidu Labusovi, Ph.D., za všechny cenné rady, ochotu a trpělivost. Také bych chtěla poděkovat mé rodině, mému manželovi a kamarádce Vandě, kteří mě podporovali během celého mého studia.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 19. prosince 2024

Bc. Kristýna Myšková

Abstrakt

V diplomové práci zkoumám roli šintó na počátku období Meidži mezi lety 1868-1884 a kladu otázku, zda v procesu nastavení šintó jako sjednocující státní ideologie selhala samotná ideologie, nebo její nositelé. Hlavním cílem je analyzovat, jak šintó přispělo k posílení role císařské moci a utváření moderní japonské národní identity v kontextu politických a společenských změn. V práci vycházím z komparativní analýzy revolučních a reformních procesů v některých jiných zemích, jako byly reformy pozdní dynastie Čching a mladoturecká revoluce. V práci zkoumám úlohu ideologie jako nástroje pro mobilizaci společnosti a legitimizaci moci. Hlavní důraz kladu na vývoj šintó od náboženské tradice k politickému nástroji v rámci státní správy, včetně jeho institucionalizace a propojení s císařskou autoritou. Přestože bylo v tomto období šintó prosazováno jako *fukko šintó*, nedošlo k jeho důslednému zavedení a po několika pokusech nadále koexistuje s buddhismem. Pro potřeby srozumitelného překladu smluv se západními mocnostmi v práci zkoumám také proces vývoje pojmu náboženství v Japonsku, jakožto ekvivalentu k západnímu pojetí náboženství, který vedl až k ukotvení šintó a náboženské svobody v ústavě Meidži. Výzkum ukazuje, že úspěch šintó jako státní ideologie byl omezený. V poslední kapitole zkoumám klíčové změny ve společnosti, mezi něž patří především oddělení šintó od buddhismu a Hnutí za šíření Velkého učení. Zatímco restaurace Meidži využila šintó k vytvoření nové národní identity a k legitimizaci císařské moci, jeho implementace čelila vnitřním i vnějším výzvám, jako byla potřeba modernizace, náboženská rozmanitost a vliv západních idejí.

Klíčová slova

Restaurace Meidži, šintó, náboženství, císař, revoluce, národní ideologie, Japonsko

Abstract

In this thesis, I examine the role of Shinto in the early Meiji period between 1868 and 1884 and I ask whether the ideology itself or its bearers failed in the process of establishing Shinto as a unifying state ideology. My main objective is to analyze how Shinto contributed to the empowerment of imperial power and the formation of modern Japanese national identity in the context of political and social change. The thesis is based on a comparative analysis of revolutionary and reform processes in some other countries, such as the reforms of the late Qing dynasty and the Young Turk revolution. I examine the role of ideology as a tool for mobilizing society and legitimizing power. I mainly focus on the development of Shinto from a religious tradition to a political tool within the state administration, including its institutionalization and its connection to the imperial authority. Although Shinto was promoted as *fukko shinto* during this period, it was not consistently implemented, and after several attempts it continues to coexist with Buddhism. For the purposes of a comprehensive translation of the treaties with Western powers, I also examine the process of the development of the concept of religion in Japan as an equivalent to the Western concept of religion, leading up to the anchoring of Shinto and religious freedom in the Meiji Constitution. Research shows that the success of Shinto as a state ideology was limited. In the final chapter, I examine key changes in society, including most notably the separation of Shinto from Buddhism and the Great Promulgation Campaign. While the Meiji Restoration used Shinto to create a new national identity and to legitimize the imperial power, its implementation faced internal and external challenges, such as the need for modernization, religious diversity, and the influence of Western ideas.

Key words

Meiji Restoration, Shinto, religion, emperor, revolution, national ideology, Japan

Obsah

Úvod.....	8
1. Vztah mezi revolucemi a ideologiemi	12
1.1 Reformy pozdní dynastie Čching (Hnutí za sebeposílení)	12
1.2 Čínská revoluce roku 1911 – Sinchajská (mladočínská) revoluce	15
1.3 Mladoturecká revoluce (Young Turk Revolution, 1908)	19
1.4 Shrnutí.....	24
2. Restaurace Meidži.....	26
2.1 Japonsko před rokem 1868	27
2.2 Knížectví Čošú a Sacuma	29
2.3 Přejít od šóguna k císaři	32
2.4 Shrnutí.....	37
3. Pojem „náboženství“ a náboženská svoboda.....	38
3.1 Vývoj pojmu „náboženství“ v Japonsku v období Meidži	39
3.2 Náboženství podle Harrisovy smlouvy.....	41
3.3 Ukotvení šintó jako náboženství.....	44
3.3.1 Fukuzawa Jukiči	45
3.3.2 Niši Amane	47
3.3.3. Společnost Meirokuša.....	49
3.3.4. Náboženství v ústavě Meidži.....	50
3.4 Shrnutí.....	51
4. Šintó a kokugaku	53
4.1 Škola kokugaku a její učenci – návrat k původnímu (<i>fukko</i>).....	54
4.1.2. Norinagovi studenti.....	59
4.2 Shrnutí.....	61
5. Klíčové změny ve společnosti	62
5.1 Restaurace císařské moci na základě jednoty moci a rituálu (<i>saisei ičči</i>)	62

5.1.1 Shrnutí.....	65
5.2 Rada kultu <i>Džingikan</i>	65
5.2.1 Shrnutí.....	66
5.3 Oddělení šintó od buddhismu	67
5.3.1 Shrnutí.....	69
5.4 Svatyně a stát	70
5.4.1 Shrnutí.....	72
5.5 Hnutí za šíření Velkého Učení a státní náboženství	72
5.5.1 Shrnutí.....	75
Závěr	77
Použitá literatura	80

Úvod

Jako i jiné společnosti prošlo Japonsko mnoha změnami, boji mezi jednotlivými složkami společnostmi, vlivnými rody, náboženskými idejemi, filozofickými názory. Tyto boje někdy přerůstaly v občanskou válku, jindy se jednalo spíše o reformy. V letech 1603 až 1868 nastalo v japonských dějinách období míru – období Edo, nazvané podle hlavního města, nebo také období Tokugawa podle vládnoucího rodu šógunátu. Díky tomuto míru se japonská společnost konsolidovala na půdorysu šógunského zřízení jako silně centralizovaný feudální stát. Základem byl velmi přísný řád společnosti s oddělenými vrstvami obyvatel a hospodářský růst. V zahraniční politice byl mír vykoupen uzavřením Japonska před cizinci, především Evropany a Američany, čímž bylo bráněno šíření křesťanství. Díky politice uzavření (*sakoku* 鎖国) bylo v Japonsku obecné povědomí o ostatním světovém dění, o idejích, názorech, směrech vývoje nebo o vědeckých a technických objevech zanedbatelné, také místní státní systém byl unikátní.

V 19. století docházelo v mnoha zemích světa k významným společenským změnám a posunům, také spolu s technickým pokrokem bylo snadnější cestování, které umožňovalo snadnější obchod, šíření informací a myšlenek a vojenské výpady. To mělo dopad i na izolované feudální Japonsko, když vláda šógunů nedokázala zamezit cizincům v pronikání na japonské ostrovy. Dlouhý mír, který ekonomicky posílil měšťanskou vrstvu obyvatel a podnítil jejich zájem o obchod s cizinci, přinesl také oslabení tradiční společnosti založené na hierarchii šógun – daimjó – samurajové – poddaní.

Politika *sakoku* se v 50. letech 19. století stala neudržitelnou a okolní svět nutil Japonsko k rozsáhlým změnám celého systému. Toto byla výchozí situace pro restauraci Meidži, v jejímž rámci se šógunát s formálním císařem změnil ve faktickou monarchii s rozsáhlými císařskými pravomocemi, funkční ústavou a změnami v hierarchii společnosti. Aby tyto reformy mohly probíhat úspěšně, bylo potřeba změnit postupně ideologii země. Protože moc císaře je odvozena od nikdy nepřerušené kontinuity panovnické linie a jeho božského původu, což je celojaponsky známý mýtus, měl návrat k šintó sloužit jako sjednocující prvek.

Svrhnutí šógunátu v roce 1867 a obnovení císařské moci na pozici hlavy státu bylo ovlivněno myšlenkou legitimnosti císaře vládnout, založené na šintoistických představách, jež

představovalo šintó. Šintó tak mohlo poskytnout symbolickou ochranu a nábožensko-ideologický nástroj pro ty, kteří se postavili proti tokugawskému systému. Architekti restaurace Meidži se nesnažili pouze obnovit institut císaře a nahradit jím tokugawský šógunát, ale snažili se také vytvořit jistou národní ideologii. S šógunátem byl totiž pevně spjatý buddhismus, a šintó tedy mělo být jeho ideálním náhradníkem. Architekti restaurace Meidži využili šintó především jako politický a ideologický nástroj k dosažení svých cílů. I když někteří jednotlivci mezi nimi možná upřímně věřili v náboženské a ideologické principy šintó, celková strategie naznačuje záměrné a promyšlené využití šintó ke sjednocení národa pod vládou císaře a k nahrazení šógunátu. Šintó poskytovalo původní kulturní rámec, který rezonoval s představami obyvatelstva, a stal se tak účinným nástrojem legitimizace císařovy vlády a utváření národní identity. Vůdci restaurace Meidži upřednostňovali modernizaci a budování moderního státu, přičemž často mísili západní institucionální postupy se symbolickou silou šintó, což podtrhuje jejich pragmatický přístup.

Během období Meidži se vztah mezi japonským státem a institucí šintó změnil. Rok 1868 a prvotní, politicky zásadní roky období Meidži (1868-1872) se vyznačují formováním vládní struktury, jejímž základním stavebním kamenem je znovudosažení císaře do ústřední pozice hlavy státu, kdy současně vláda Meidži od počátku restaurace uskutečňovala politiku obnovení šintó. Nedílnou součástí politiky státu a náboženství počáteční meidžiovské vlády bylo využití nábožensko-sociálního rámce a politické instituce uctívání původních japonských božstev *kami*.

Tato politická a náboženská teorie vycházela ze starších děl šintoistických a konfuciánských učenců. Jednalo se o učence kokugaku (School of National Learning, škola Národního učení) a jeho odnož tzv. obrodného *fukko šintó* (復古神道, school of restoration or revival of ancient shinto), mezi něž patřili například Motoori Norinaga, Aizawa Seišisai nebo Hirata Acutane.

Zákony implementované vládou Meidži sice umožňovaly náboženskou svobodu, avšak brzy vyvstala potřeba i oddělení šintó od buddhismu (*šinbucu bunri* 神仏分離), tedy i oddělení šintoistických svatyní od buddhistických chrámů, jejich následnou institucionalizaci a nové postavení pod správou státu. Šintó v tomto období, pro které se po druhé světové válce začal používat termín státní šintó (*kokka šintó* 国家神道), propojuje císařskou vládu s náboženstvím (japonsky *saisei icchi* 祭政一致), a právě císař se stal důležitým symbolem a

spojovacím prvkem mezi státem a obyčejným lidem. Svatyně se staly součástí vládních institucí a byly oficiálně podporované státem. Díky těmto krokům dostali prostí lidé možnost být součástí celostátní ideje šintó, ne jen toho lokálního, lidového. Po oddělení šintó od buddhismu docházelo po celém Japonsku mezi lety 1868-1874 k obrazoboreckému hnutí (*haibucu kišaku* 廃仏毀釈) zaměřeného proti buddhistickým chrámům.

Restaurace Meidži je významný proces i pro šintó, které se začíná formovat ve státní náboženství, aby ke konci období Meidži získalo podobu nacionalistického státního šintó, což sehráje významnou roli například ve válce v Tichomoří. Přestože se v poslední době objevila celá řada akademických prací, tato diplomová práce prozkoumá období od poloviny 19. století, kdy bylo šintó utvářeno a formováno do uceleného učení. Proto se zaměřím konkrétně na období ohraničené rokem 1868 (restaurace císařské moci a oddělení božstev šintoistických od buddhistických), a období let 1870 až 1884 (vznik a pozdější zánik Hnutí za šíření Velkého Učení (1870-1884), *taikjó senpu* 大教宣布).

Cílem této diplomové práce je snaha odpovědět na otázku položenou v názvu – zda v období restaurace Meidži při nastavení šintó jako sjednocující ideologie selhala přímo tato ideologie, nebo její nositelé, neboť se šintó nikdy oficiálně nestalo náboženstvím s vlastní doktrínou, a i přes snahy zcela jím nahradit buddhismus už po několika letech období Meidži opět obě víry koexistovaly.

Tato diplomová práce je primárně založená na studiu dostupné cizojazyčné odborné literatury a odborných článků o dějinách Japonska a šintó, a doplněná o česky psanou odbornou literaturu. Stěžejními pro tuto práci byla díla a výzkum americké profesorky na Harvardské univerzitě Helen Hardacre, která se specializuje na japonská náboženství, především její knihy *Shinto: A history, State and Religion in Japan* a jejich kapitoly týkající se šintó, kokugaku a restaurace Meidži; článek *Creating State Shinto: The Great Promulgation Campaign and the New Religions* týkající se klíčové události v období Meidži (Hnutí za šíření Velkého Učení). Dalším důležitým dílem byla předmluva ke *Kodžiki-denu Naobi no Mitama* od Motooriho Norinagy, kterou přeložil Nišimura Sey. Pro práci s původním textem Japonsko-americké smlouvy o přátelství a obchodu (tzv. Harissova smlouva) byla využita zejména kniha *The Invention of Religion in Japan* od profesora religionistiky na soukromé univerzitě Williams v Massachusettsu Jasona Ānanda Josephsona.

Důležitými pro tuto práci byla také díla historiografická. Díla *Dějiny Číny* od Johna Kinga Fairbanka a *Sunjatsen* od Josefa Fasse posloužily v první kapitole pro tematiku čínské revoluce, stejně tak jako článek *What is the Meaning of the 1908 Young Turk Revolution?: A Critical Historical Assessment in 2008* od Fatma M. Göçeka a kniha *The Young Turk Legacy and Nation Building: From the Ottoman Empire to Atatürk's Turkey* od Erika J. Zürchera pro téma revoluce turecké v téže kapitole. Pro kapitolu věnující se samotné restauraci Meidži bylo stěžejní dílo Mariuse B. Jansena *The Making of Modern Japan* a kapitoly zaměřující se právě na období těsně předcházející restauraci císařské moci. Český historik Roman Kodet ve svých knihách *Příběh samurajů. Život a svět válečníků starého Japonska* a *Války samurajů: Konflikty starého Japonska 1156-1877* vyčerpávajícím způsobem líčí válečné konflikty samurajů od středověku po zánik jejich éry, a pro tuto práci byly důležité především kapitoly o pádu šógunátu Tokugawa.

Při psaní této diplomové práce jsem využila zahraniční studie týkající se vybraných dílčích aspektů restaurace Meidži a role šintó v tomto procesu, především články Allana G. Graparda *Japan's Ignored Cultural Revolution: The Separation of Shinto and Buddhist Divinities in Meiji ('Shimbutsu Bunri') and a Case Study: Tōnomine*, F. Q. Quouův *Democratic Theories and Japanese Modernization*, Wilbura M. Fridella *The Establishment of Shrine Shinto in Meiji Japan* nebo Jona H. Robertse *Wrestling with Nature: From Omens to Science*.

V celé práci jsou japonská vlastní jména uváděna v souladu s japonskou tradicí v pořadí příjmení jméno. Japonská vlastní a místní jména jsou uváděna v české transkripci, popřípadě v jejich ustáleném tvaru. Důležité japonské pojmy jsou uváděny v češtině společně s japonským zápisem ve znacích a s přepisem v české transkripci.

1. Vztah mezi revolucemi a ideologiemi

Restaurace Meidži bývá často srovnávána s velkými evropskými revolucemi, které jí dobově předcházely — anglickou, americkou, francouzskou, následně i s ruskou a čínskou. Dlouhodobé procesy ve společnosti a příčiny vedoucí k pádu tokugawského režimu byly podobné těm, které vyvrcholily i v těchto revolucích.

Restaurace Meidži, která proběhla v Japonsku v roce 1868, je ukázkovým příkladem revoluce, která je hluboce spjata s ideologií. Tato revoluce ukončila vládu šógunátu Tokugawa a obnovila moc císaře. Ideologii, která stála za restaurací Meidži, lze chápat jako směs restauracionistických a modernistických myšlenek – na jedné straně se snažila obnovit císařskou vládu a nadřazenost císaře, přičemž vycházela z tradiční šintoistické víry a mýtu o císaři jako božské postavě, na straně druhé přijímala západní myšlenky modernizace, industrializace a centralizované vlády s cílem posílit Japonsko, aby se vyhnulo kolonizaci západními mocnostmi. Mýtus o božském původu císaře hrál klíčovou roli při legitimizaci nové vlády a jejích reforem a poskytoval pocit kontinuity s minulostí.

Pro srovnání s restaurací Meidži, která má podobný "formát" modernizace a transformace během relativně krátkého období, se jako bližší analogie spíše než velké evropské revoluce nabízejí reformy pozdní dynastie Čching v Číně, známé také jako Hnutí za sebeposílení (C'-čchiang jün-tung 自强运动, 1861-1895), a mladoturecká revoluce (1908) v Osmanské říši.

1.1 Reformy pozdní dynastie Čching (Hnutí za sebeposílení)

Období 19. století předcházející Hnutí za sebeposílení bylo poznamenáno vnitřními rozpory, vnějšími tlaky a socioekonomickou nestabilitou, které podkopávaly vládu dynastie Čching.

Tradiční čínské agrární hospodářství bylo pod silným tlakem v důsledku kombinace několika faktorů vnitřních i vnějších.

Počet obyvatel se v průběhu 18. století téměř zdvojnásobil, což vyvolalo obrovský tlak na půdní zdroje, který vedl ke zmenšování velikosti usedlostí, snižování výnosů a růstu chudoby venkovského obyvatelstva. Časté záplavy, sucha a hladomory zhoršovaly těžkou situaci rolníků, což vedlo k všeobecnému utrpení a nespokojenosti, která vyústila v lokální

vzpourey a nepokoje.¹ Čchingská administrativa vykazovala v 19. století známky úpadku a na všech úrovních státní správy bujela korupce. Systém zkoušek ve státní správě, jehož cílem bylo získat schopné správce, byl zastaralý a zkorumpovaný, což vedlo k přebujelé a neefektivní byrokracii. Vojenské výdaje, zejména ty, které byly nutné k potlačení různých povstání a udržení bezpečnosti hranic, přetížily čchingskou státní pokladnu. Neefektivní daňové systémy a neschopnost začlenit rostoucí peněžní hospodářství do státních financí způsobily, že vláda nebyla schopna adekvátně financovat své závazky.²

Napětí přicházelo také zvenčí. Porážka Číny britským impériem v první opiové válce (1839-1842) vedla k Nankingské smlouvě (1842), podle níž byl Hongkong postoupen Británii a byl povolen dovoz opia produkovaného na území britského impéria. Důsledky opiových válek byly vážné a měly dlouhodobé důsledky pro suverenitu Číny. Nankingská smlouva a následné smlouvy uzavřené s dalšími západními mocnostmi donutily Čínu zaplatit vysoké odškodné, postoupit území a otevřít přístavy zahraničnímu obchodu a udělit exteritoriální práva cizincům, což účinně narušilo suverenitu Číny. Tyto smlouvy také umožnily západním mocnostem a později Japonsku vytvořit si v Číně sféry vlivu, což dále omezovalo schopnost čchingské vlády kontrolovat své vlastní záležitosti.³

Čína v tomto období čelila povstáním, která region dále destabilizovala. Jedním z nich bylo například Povstání tchaj-pchingů (1850-1864). Tato rozsáhlá občanská válka, vedená Chung Sü-čchüanem, který se prohlašoval za bratra Ježíše Krista, ochromila v době svého vrcholu velkou část jižní Číny a přímo ohrožovala čchingský režim.⁴

Dynastie Čching zahájila v reakci na vojenské porážky a tlak cizích mocností institucionální reformy označované jako Hnutí za sebeposílení (C'-čchiang jün-tung 自强运动, 1861-1895). Podobně jako restaurace Meidži se zaměřilo na modernizaci čínské armády, hospodářství a vzdělávacího systému selektivním přejímáním západních technologií a postupů – například zakládáním zbrojovek na výrobu nových modernějších zbraní, překládáním technicky zaměřených učebnic, zakládáním nových škol a zřízením úřadu, který

¹ FAIRBANK, John King. *Dějiny Číny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. s. 316-317.

² Tamtéž, s. 320-321.

³ Tamtéž, s. 336-339.

⁴ Tamtéž, s. 346-348.

by byl zodpovědný za zahraniční politiku.⁵ V této době byli také vysíláni čínští studenti do zahraničí, podobně jako tomu bylo v Japonsku (tzv. Iwakurova mise v letech 1871-1873), například mezi lety 1872-1875 čítala čínská školská delegace do Hartfordu v Connecticutu na sto dvacet studentů.⁶ Čchingská vláda ale nedokázala překonat strnulost tradiční čínské společnosti. Za hlavní důvod neúspěchu je považováno ožívování dějin, namísto zaměření se na moderní budoucnost. Ideologie, která stála za těmito reformami, byla směsí konfucianismu a západního pragmatismu a řídila se heslem „čínské učení jako základ, západní učení pro praktické účely“⁷.

Oproti restauraci Meidži, ve které měl hlavní roli pro obnovení císařské moci jeho domněle božský původ, čínské Hnutí za sebeposílení postrádalo jednotný mýtus, který by charakterizoval jeho cíle. Bylo založeno na posílení státu a zároveň ochraně tradic před západními výzvami a vlivy. Hnutí nemělo snahu vytvořit novou národní identitu nebo mytologii, ale usilovalo o přizpůsobení se měnícímu se světu a zároveň udržení konfuciánských myšlenek morálky a sociálního řádu. Konfucianismus sice nebyl mýtus ve formě nějakého narativu nebo legendy, ale poskytl rámec, který provázel dynastii Čching na cestě k reformám. Tento rámec zdůrazňoval význam etického vládnutí, pěstování ctností a udržování společenské harmonie. Hnutí za sebeposílení se na tyto zásady odvolávalo, aby ospravedlnilo přijetí západních technologií a metod jako nástrojů k zachování kulturní integrity a suverenity Číny. Neúspěch Hnutí vyvrcholil ničující porážkou v první čínsko-japonské válce (1894-1895) a poukázal na omezení, která přináší snaha zachovat vyprázdněné tradiční rámce bez hlubších strukturálních reforem.⁸

Vztah Hnutí za sebeposílení k mýtu se zásadně lišil od vztahu jiných revolučních a reformních hnutí té doby. Spíše než o vytváření nových mýtů nebo radikální reinterpretaci těch stávajících za účelem mobilizace masové podpory pro změny se snažilo vypořádat s výzvami modernizace v mezích tradiční konfuciánské ideologie. Absence nového

⁵ FAIRBANK, John King. cit. dílo. s. 357-359.

⁶ KUO, Ting-yea a LIU, Kwang-Ching. Self-strengthening: the pursuit of Western technology. In: FAIRBANK, John K. *The Cambridge History of China: Volume 10: Late Ch'ing 1800-1911, Part 1*. Cambridge University Press, 1978, s. 491-542. s. 539.

⁷ KUTÍLKOVÁ, Klára. *Čínská žena z nejnižší společenské vrstvy na konci císařství a počátku moderní doby*. Praha, 2023. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, s. 21.; čínsky 中学为体, 西学为用.

⁸ FAIRBANK, John King. cit. dílo. s. 360.

sjednocujícího mýtu nebo dramatické reinterpretace národní identity mohla přispět k tomu, že Hnutí nedokázalo dosáhnout komplexní modernizace a účinně reagovat na vnitřní i vnější tlaky, což nakonec vedlo k radikálnějším transformacím ve 20. století, včetně revoluce z roku 1911, která ukončila císařskou vládu v Číně.

1.2 Čínská revoluce roku 1911 – Sinchajská (mladočínská) revoluce

Čínská revoluce v roce 1911, známá také jako Sinchajská (mladočínská) revoluce, byla klíčovým okamžikem v moderních dějinách Číny, který ukončil více než dvoutisíciletou císařskou vládu a vedl k založení Čínské republiky. Tato revoluce byla výsledkem složité souhry vnitřních a vnějších faktorů, intelektuálního kvasu a zahraničních vlivů, zejména ze strany Japonska. Název Sinchajská revoluce dostal proces proto, že se odehrával převážně v cyklickém roce lunárního kalendáře zvaného Sin-chaj.

Na počátku 20. století moc dynastie Čching v Číně slábla a přežívala především proto, že nebyla žádná alternativní volba. Porážka čínských povstalců zahraničními mocnostmi v roce 1900 a následný boxerský protokol odhalily slabost čchingské vlády a naléhavou potřebu reform. V desetiletí před revolucí prošla Čína rychlou modernizací v přístavech na pobřeží i podél řek, což ostře kontrastovalo s tradičním vesnickým vnitrozemím. Tato dílčí modernizace položila základy pro politický aktivismus a vzestup čínského nacionalismu.⁹

Vítězství Japonska nad Čínou v první čínsko-japonské válce (1894-1895) a jeho následné modernizační snahy měly na čínské reformátory hluboký dopad. Japonsko bylo považováno za vzor pro modernizaci vlastní Číny a mnoho čínských studentů bylo vysláno do Japonska, aby studovali jeho systémy a reformy.¹⁰

Čchingský dvůr pod rostoucím domácím i mezinárodním tlakem zahájil roku 1901 sérii reform známých jako Nová politika¹¹. Cílem těchto reform byla modernizace čínského správního, vzdělávacího a vojenského systému, vzorem bylo především Japonsko.¹² Zrušení klasických zkoušek v roce 1905, které mělo za cíl omezit produkci tradiční šlechtické třídy,

⁹ FAIRBANK, John King. cit. dílo. s. 396.

¹⁰ Tamtéž, s. 405-406.

¹¹ Čínsky 晚清改革.

¹² FAIRBANK, John King. cit. dílo. s. 406.

však především zviditelnilo hluboce zakořeněné problémy při přechodu od starého řádu k nové, modernizované Číně. Moderní nové školy mísily tradiční čínskou vzdělanost s novými západními obory, čímž přinesly nesourodou směsici fragmentů čínského a západního myšlení.¹³

Dalším významným krokem pozdně čchingských reforem byla snaha vytvořit ústavní vládu. Dvůr vyslal v roce 1906 dvě oficiální mise do Japonska za účelem studia konstitucionalismu v cizině. Ústava, občanské svobody a „veřejná diskuze“, pokud by byly císařskou milostí povoleny, posílily by jeho postavení, protože by císař zůstal vysoko nad nimi. V tomto duchu v roce 1906 císařovna vdova slíbila zavedení „konstitučního státního zřízení“. To zahrnovalo rozšíření počtu ministerstev na jedenáct, a při zachování staré struktury připojení „lidového shromáždění“, později také vytvoření provinčních shromáždění. Snaha ústřední vlády udržet si kontrolu nad reformním procesem se střetávala s rostoucími nacionalistickými náladami a požadavky na větší autonomii a zastoupení na úrovni provincií.¹⁴

Revoluce v roce 1911, která vedla k pádu dynastie Čching a vzniku Čínské republiky, byla vedena složitou směsicí ideologií, včetně nacionalismu, republikánství a antiimperialismu. Revoluci významně ovlivnily myšlenky Sunjatsena (1866-1925), který si představoval Čínu osvobozenou od mandžuské nadvlády a organizovanou na základě tří principů – nacionalismu (národní svébytnost, osvobození z mandžuského panství a vyhnání Mandžů), demokracie (zrušení císařství a zřízení republiky) a blaho lidu (přerozdělení půdy). Mýtus omlazené Číny, osvobozené od cizí nadvlády a dynastického úpadku, motivoval mnoho revolucionářů.¹⁵

Sunjatsen byl anti-čchingský revolucionář, který v roce 1895 založil Společnost pro obrodu Číny. Po neúspěšném prvním pokusu Společnosti o ozbrojené povstání – snaha využít situace, ve které se císařská Čína nacházela v době války s Japonskem – musel Sunjatsen emigrovat. Sunjatsenovy politické a hospodářsko-sociální názory byly utvářeny z velké části jeho pobytem v evropských zemích a studiem politického života a soudobých ideologických

¹³ FAIRBANK, John King. cit. dílo. s. 407-410.

¹⁴ Tamtéž, s. 414-416.

¹⁵ Tamtéž, s. 421.

proudů. Bezprostředně také poznal život ve vyspělých kapitalistických zemích, chod jejich politických institucí, a také se seznámil s idejemi socialismu.¹⁶

Část čínské gentry (vládnoucí třída) rovněž usilovala o změny s cílem přeměnit Čínu v nezávislý stát s konstituční monarchií. Vůdce tohoto hnutí, jihočínský učenec Kchang Jou-wej, získal pro své názory tehdejšího císaře Kuang-sü, tyto snahy však narazily na odpor, v jehož čele stála císařovna vdova Cch'-si, která držela v rukách faktickou moc a vládla Číně zcela absolutisticky. V reakci na tyto snahy zosnovala státní převrat, při kterém byl císař Kuang-sü internován a jeho výnosy odvolány. Vůdci hnutí Kchang Jou-wejovi se ale podařilo uprchnout do Japonska a později vytvořil tzv. Stranu na ochranu císaře, jejímž cílem bylo zavedení konstituční monarchie a návrat císaře Kuang-sü k moci.¹⁷

Působení tajné sekty tzv. boxerů (Pěst ve jménu spravedlnosti a harmonie), jejichž činnost byla namířena proti cizincům a ke svržení mandžuské nadvlády, nejprve nahrávalo snahám o reformy státní správy, avšak císařovně vdově se podařilo získat si povstalce na svoji stranu a v roce 1900 se tak jejich ideologie zaměřila na vyhlazení cizinců a podporu dynastie Čching. To vedlo k intervenci osmi mocností a útěku císařovny vdovy.¹⁸ Po vyjednáváních podepsala císařovna vdova tzv. Boxerský protokol (1901), ve kterém se čínská vláda zavázala zaplatit válečné reparace a nechat zbořit vojenskou pevnost Ta-ku. Součástí byl také souhlas s přítomností cizích vojsk v Pekingu.¹⁹

V roce 1908 zemřel nominální vládce Kuang-sü i císařovna vdova Cch'-si a nástupcem se stal císařův synovec, tříletý Pchu-i, jehož regentem se stal jeho otec Caj-feng. Podepsáním Boxerského protokolu se však císařská dynastie dostala do dlouhodobé defenzivy.

Rozpory dynastie zastupované slabými regenty s čínskou společností dále vzrostly kvůli zestátnění železnic a likvidaci železničních společností. Císařská vláda k tomuto kroku přistoupila na nátlak západních investorů, ovšem do stavby železnic investovali i regionální úředníci a zámožní Číňané, proto založili proticísařské Hnutí na ochranu železnic. Situace

¹⁶ FASS, Josef. cit. dílo. s. 16-19.

¹⁷ Tamtéž, s. 20-21.

¹⁸ Tamtéž, s. 21-26.

¹⁹ Tamtéž, s. 25.

vyvrcholila povstáním ve Wu-čchangu 10. října 1911, které bylo katalyzátorem širší revoluce.²⁰

Vládnoucí dynastie reformovala armádu podle evropských vzorů a v roce 1911 ji vyslala potlačit povstání na jihu Číny. Wu-čchang byl významným vojensko-průmyslovým centrem, ovšem dělníci i někteří vojáci byli ovlivněni Sunjatsenem a jeho levicovými idejemi, proto se přidávali k revolucionářům proti dynastii Čching.

Povstání ve Wu-čchangu bylo vyvoláno náhodným výbuchem v revolučním muničním skladu a následným policejním vyšetřováním, které donutilo revolucionáře jednat dříve, než bylo plánováno. Přes počáteční chaos a riziko neúspěchu se povstalcům podařilo dobýt Wu-čchang a ustavit revoluční vládu. Tato událost podnítila další provincie k vyhlášení nezávislosti na dynastii Čching, a to vedlo k rychlému pádu císařské vlády.²¹

Tento proces, započatý Wučchangským povstáním, vyvrcholil 1. ledna 1912 prohlášením Čínské republiky a následnou abdikací císaře 12. února.

Sinchajská revoluce sice byla iniciována různými silami a okolnostmi, ale i když byl Sunjatsen v té době v emigraci a o povstání se dozvěděl až z novin, jeho revoluční ideologie a jeho vedení ji významně ovlivnily. Jeho ideje spolu s úsilím různých revolučních skupin vyvrcholily v přelomový okamžik čínských dějin, který ukončil více než dva tisíce let trvající císařskou nadvládu a připravil půdu pro moderní čínský stát.²²

Sinchajská revoluce nevyužila mýtu tak, jak tomu bylo v Japonsku v restauraci Meidži. Avšak za určitý mýtus bychom mohli považovat ideu o jednotné čínské identitě Chanů a historického odkazu odporu proti cizí nadvládě a úpadku dynastie. Pád dynastie Čching, která byla mandžuského původu a kterou mnoho Chanů považovalo za cizí, byl vnímán jako příležitost k obnovení vlády Chanů a k oživení Číny prostřednictvím modernizace a národní solidarity.

²⁰ FASS, Josef. cit. dílo. s. 49-51.

²¹ Tamtéž, s. 52-55.

²² Tamtéž, s. 55-56.

1.3 Mladoturecká revoluce (Young Turk Revolution, 1908)

Koncem 19. století se Osmanská říše, kdysi dominantní mocnost na Blízkém východě, v severní Africe a jihovýchodní Evropě, nacházela v úpadku. Říše trpěla vojenskými porážkami, územními ztrátami a hospodářskými problémy. Výsledkem rusko-turecké války (1877-1878) byly značné územní ztráty na Balkáně, které odhalily vojenské a správní slabiny říše. Tyto porážky neměly pouze reálný, ale také symbolický charakter, neboť podkopávaly prestiž říše a její mandát vládnutí nad poddanými.²³

Osmanský stát se potýkal se zastaralými správními strukturami a finanční neschopností. Pokusy o reformy, jako například reformy Tanzimat zahájené v polovině 19. století, měly za cíl modernizovat státní aparát, právní systém a armádu. Tyto reformy však byly prováděny nerovnoměrně a narážely na odpor konzervativních složek v říši. Z finančního hlediska byla říše značně zadlužena u evropských mocností, což dále ohrožovalo její suverenitu a nezávislost.²⁴

Vzestup nacionalistických hnutí v rámci různorodého obyvatelstva říše představoval další významnou výzvu. Řekové, Srbové, Bulhaři, Arméni a Arabové začali prosazovat své požadavky na autonomii nebo úplnou nezávislost, což dále narušovalo soudržnost říše. Osmanské vedení se snažilo formulovat odpověď, která by potlačila tyto nacionalistické aspirace, aniž by se vzdalo moci nebo území.²⁵

Proti křesťanům a dalším menšinám, které často měly vyšší životní úroveň, stoupal odpor ze strany muslimů. Ten se projevil davovými nepokoji, z nichž asi nejznámější byl pogrom v Damašku roku 1860. V roce 1865 vzniklo hnutí mladoosmanů ze střední vrstvy byrokratů, které zastávalo myšlenku, že reformy by neměly mít podobu těch západních, ale měly by být založené na moderním chápání islámu. Předpokladem je, že islám je racionální náboženství vnímavé k vědeckým inovacím a že islámské společenství bylo ve své původní podobě zárodkem demokracie. Mladoosmané zastávali názor, že je nutné zavést konstitucionální, parlamentní vládu. Ale když se tak v roce 1876 stalo, ideologie

²³ ZÜRCHER, Erik J. *The Young Turk Legacy and Nation Building: From the Ottoman Empire to Atatürk's Turkey*. New York: I. B. Tauris, 2010. s. 60-63.

²⁴ Tamtéž, s. 73-74.

²⁵ Tamtéž, s. 67-68.

mladoosmanů neměla zamýšlený demokratický dopad, místo toho dostaly ne-muslimské menšiny ideální příležitost pro etnický nacionalismus.²⁶

Sultán Abdülhamid II. (1876-1909) reagoval na nápor nacionalismu a liberalismu podobně jako jeho evropští současníci císař František Josef a car Alexandr III. Přeskočil inteligenci střední třídy, v jejímž středu se zrodilo konstituční hnutí, a oslovil lid tím, že vytvářel paternalistický obraz vládce a zdůrazňoval sakrální povahu svého postavení. Abdülhamidova islamistická a panislamistická politika je interpretována v kontextu politických a náboženských tradic Blízkého východu, a proto je vnímána jako jedinečný fenomén. Oproti evropským vládcům měl ale nevýhodu, neboť se v Osmanské říši na jedné straně nacházeli muslimové (kteří dominovali byrokracii a armádě), a na straně druhé ne-muslimové (kteří dominovali modernímu obchodu a průmyslu), což zvyšovalo napětí ve společnosti.²⁷

Sultán Abdülhamid II. zprvu přijímal cíle mladoosmanů, ale brzy se projevila jeho autokratická vláda, když pozastavil roku 1878 platnost ústavy a parlament. Stále se snažil o modernizaci, zároveň však kladl důraz na islámskou povahu své vlády a říše ve snaze vyvážit vliv západních liberálních idejí.²⁸

V této situaci vzniklo mladoturecké hnutí, koalice různých reformistických skupin, které prosazovaly obnovení ústavy z roku 1876 a obnovení parlamentního systému. Tato koalice byla pod hlavičkou Výboru jednoty a pokroku (Committee of Unity and Progress), obecně známého jako mladoturci. Hnutí se vyznačovalo různorodostí svých členů, mezi nimiž byli vojenští důstojníci, státní úředníci, intelektuálové a exulanti, které spojoval odpor k autokratické vládě Abdülhamida II. a touha po modernizaci a liberálních reformách.²⁹

V červenci roku 1908 Výbor jednoty a pokroku hrozil osmanské vládě ozbrojeným zásahem, čímž sultána donutil obnovit ústavu a parlament, ale mladoturci nevyužili této ústavní revoluce k převzetí moci. Místo toho nechali vládu v rukách staršího státníka, Kamil Paši, a sami se ustanovili jakýmsi hlídacím výborem. Díky skvělému úspěchu revoluce byl

²⁶ ZÜRCHER, Erik J. cit. dílo. s. 68, 74.

²⁷ Tamtéž, s. 68-69.

²⁸ Tamtéž, s. 74.

²⁹ Tamtéž, s. 75-76.

Výbor jednoty a pokroku nejlivnější silou v zemi, ale musel se vypořádat se dvěma typy opozice – prvním byli následníci prince Sabahattina, kteří se v září sjednotili v liberální stranu, a druhým konzervativní náboženští extremisté. Skupina těchto extremistů organizovala dalekosáhlou propagandu proti politice a myšlení mladoturků.³⁰

Mladoturci se pokusili do Osmanské říše a osmanského politického systému přinést myšlenku převzatou z moderní Evropy – ústavu, garantující stejná práva všem různorodým etnickým a náboženským částem společnosti. Přesto ale mladoturecká revoluce přinesla násilí a válku, a kádrem modernity se stala armáda.³¹

Armádní důstojníci či lékaři byli spojováni s modernitou, protože spousta z nich studovala na západě, nebo navštěvovala vzdělávací instituty západního stylu. Osmanští důstojníci byli spíše zruční v monopolizaci politické moci, jakmile byla někým generována, než aby ji sami vytvářeli a udržovali. V roce 1902 měli mladoturci silně konzervativní přístup k politice, převážně elitářský a evolucionistický. Neusilovali o model Francouzské revoluce, protože byli přesvědčeni, že by povstání lidu proti státu bylo pozvánkou zahraničnímu vměšování v podobě podpory autonomie etnických menšin, což by podle nich vedlo k pádu říše. Přesto právě ne-muslimské menšiny převážně tvořily osmanskou buržoazii a byly nositelem myšlenek na politickou změnu.³²

Zároveň se mladoturci chtěli vyhnout násilí, které by povstání lidu mohlo přinést, proto se uchýlili k ústavnímu vojenskému převzetí moci shora, podle Ruské revoluce z roku 1905. Výbor jednoty a pokroku se tak stal organizační záštitou armádních důstojníků. Následkem jejich rozhodnutí si armáda osvojila vedení, respektive vlastnictví celého hnutí.³³

Násilí vůči menšinám bylo za sultanátu vždy viditelné a veřejné. V období mladoturků, od roku 1908, toto násilí pokračovalo, ale bylo skrýváno a prováděno v tajnosti armádními organizacemi nebo mimo města. Bylo tak velmi těžké otevřeně kritizovat činy mladoturků,

³⁰ ZÜRCHER, Erik J. cit. dílo. s. 76.

³¹ GÖÇEK, Fatma M. What is the Meaning of the 1908 Young Turk Revolution?: A Critical Historical Assessment in 2008. Online. *Siyasal Bilgiler Fakultesi Dergisi*. 2008, vol. 38, s. 179-214. Dostupné z: databáze ResearchGate. s. 182-183.

³² Tamtéž, s. 199-200.

³³ Tamtéž, s. 200-202.

navíc výbor násilné činy vůči menšinám často odůvodňoval nacionalismem, tvrdil, že nebyly Výborem nařízeny, ale byly spontánním projevem lidu.³⁴

Po mladoturecké revoluci v roce 1908 došlo v dubnu 1909 ke kontrarevoluci. Tato událost je často označována jako „Incident z 31. března“ (podle islámského kalendáře), ačkoli ve skutečnosti se odehrála v dubnu (podle gregoriánského kalendáře). Kontrarevoluce byla důsledkem nespokojenosti s rychlými reformami a vnímaným ohrožením islámské identity říše. Měla několik příčin: mnoho konzervativních skupin obyvatel v Osmanské říši nebylo spokojeno s reformním programem mladoturků, zejména s jejich sekulárními tendencemi a vnímanou marginalizací islámu ve veřejném životě. Rychlé změny, které mladoturci zavedli, včetně snahy o sekularizaci vzdělávacího systému a státní správy, pobouřily konzervativní a náboženskou část společnosti. Politika mladoturků zaměřená na vytvoření centralizovanějšího a homogennějšího státu zesílila etnické a náboženské napětí. Nemuslimské komunity zpočátku vnímaly obnovení ústavy jako příležitost k získání rovných práv, ale nacionalismus, který zastávaly některé frakce mladotureckého hnutí, v nich vyvolával obavy. Značná nespokojenost panovala také v armádě, částečně kvůli snahám mladoturků podřídit armádu civilní kontrole a zvýhodňování některých důstojníků.³⁵

Počátkem dubna 1909 vypukla mezi vojáky umístěnými v Istanbulu vzpoura, kterou podnítli konzervativní duchovní a jejich stoupenci v nesouhlasu s reformami mladoturků. Vzbouřenci požadovali obnovení sultánovy absolutní moci a zastavení sekularizačních reforem. Podařilo se jim získat kontrolu nad klíčovými částmi Istanbulu a vyhlásit záměr zvrátit politiku prováděnou mladoturky. Reakce na kontrarevoluci však byla rychlá. Mladoturci prostřednictvím Výboru jednoty a pokroku zmobilizovali síly věrné konstituční vládě z provincií, zejména z Makedonie a Thrákie. Tyto síly vstoupily do Istanbulu a během několika týdnů vzpouru úspěšně potlačily, což posílilo moc mladoturků. Znamenalo to také posun k autoritativnější vládě Výboru, který se snažil upevnit svou moc a zabránit budoucímu ohrožení své vize říše.³⁶

³⁴ GÖÇEK, Fatma M. cit. dílo. s. 203-204.

³⁵ SHAW, Stanford Jay a SHAW, Ezel Kural. *History of the Ottoman Empire and modern Turkey. Vol. 2, Reform, revolution, and republic: the rise of modern Turkey, 1808-1975*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. s. 279-280.

³⁶ SHAW, Stanford Jay a SHAW, Ezel Kural. cit. dílo. s. 280-281.

Incident z 31. března zdůraznil hluboké rozpory v osmanské společnosti a výzvy, kterým mladoturci čelili ve svém úsilí o modernizaci a sjednocení říše. Ukázal také na obtíže při hledání rovnováhy mezi reformami a různorodou náboženskou a etnickou identitou říše.

Za vlády sultána Abdülhamida II. převažovala ideologie panislamismu – všichni muslimové tvoří jeden národ pod ochranou jednotného islámského státu (většinou chalífátu). Když mladoturci v roce 1907 přinutili sultána kapitulovat, od ideje panislamismu upustili a začali se zabývat myšlenkou panturkismu – ideou jednotného, pokrokového a nezdolného osmanského národa.³⁷

Panturkismus se do popředí mezi některými mladoturky dostal zejména v letech předcházejících první světové válce a během ní. Tento ideologický posun byl částečně reakcí na pokračující územní ztráty říše a na vnímání selhání osmanismu, který nedokázal zabránit rozdrobení říše. Jak mladoturci čelili realitě etnického separatismu a slábnoucímu vlivu říše na její území, někteří začali považovat panturkismus za způsob, jak konsolidovat říši kolem základní identity a potenciálně rozšířit její vliv do turkických oblastí Střední Asie.³⁸

Je zásadní poznamenat, že v rámci mladotureckého hnutí nikdy nepanovala jednomyslná shoda ohledně panturkismu, a závazek k etnické rovnosti byl v praxi často podkopáván politikou, která upřednostňovala Turky před jinými skupinami. Balkánské války (1912-1913) a následné ztráty převážně křesťanských území výrazně změnilly demografickou a politickou krajinu Osmanské říše, která se stala homogennější muslimskou a tureckou, což učinilo panturkismus přitažlivější. Tento posun a rostoucí důraz na turecký nacionalismus však přispěl k napětí s netureckými menšinami a byl v rozporu s dřívějším závazkem rovnosti všech etnických skupin.³⁹

Ideologie mladoturků tedy měla základ především v panturkismu, osmanismu, nacionalismu, modernizaci, konstitucionalismu a sekularizaci. Mladoturci věřili, že záchrana Osmanské říše spočívá v přijetí demokratičtější formy vlády, modernizaci jejích institucí a podpoře osmanského nacionalismu. Představovali si omlazenou Osmanskou říši, která by se díky komplexním reformám mohla postavit naroveň evropským mocnostem. Narativ

³⁷ GOMBÁR, E. *Moderní dějiny islámských zemí*. Praha: Karolinum, 1999. s. 299.

³⁸ SHAW, Stanford Jay a SHAW, Ezel Kural. cit. dílo. s. 283.

³⁹ ZÜRCHER, Erik J. cit. dílo. s. 116-119.

ústředního prvku – panturkismu – se snažil překonat etnickou a náboženskou rozmanitost říše a prosazoval inkluzivní osmanskou identitu založenou na občanství a loajalitě ke státu, nikoli na etnické příslušnosti nebo vyznání.

Tyto ideje byly sice mocným nástrojem mobilizace a reform, ale zároveň se důraz na jednotnou osmanskou identitu často střetával s realitou hluboce zakořeněných etnických a náboženských rozporů. Snaha o sekularizaci a centralizaci odcizovala tradiční a konzervativní složky společnosti, včetně mnoha obyvatel rozsáhlých netureckých území říše. Ideál rovného občanství byl navíc zpochybněn následnou politikou, která upřednostňovala turecký nacionalismus. Omezenost těchto idejí se stále více projevovala v letech následujících po revoluci, kdy říše čelila vnitřním neshodám a vnějším hrozbám, které nakonec přispěly k jejímu rozpadu po první světové válce.

Bezprostřední příčinou mladoturecké revoluce v roce 1908 byla hrozba, kterou představovaly vnitřní rozpory v říši, a obavy z dalšího územního rozpadu. Mladoturci zahájili vojenský převrat ze své základny v Makedonii a rychle získali podporu různých frakcí v říši. Tváří v tvář rozsáhlým požadavkům na reformy a obnovení ústavy sultán Abdul Hamid II. kapituloval a obnovil ústavu, což znamenalo začátek nové éry osmanských dějin.

Tato revoluce nebyla pouhým politickým převratem, ale významnou změnou ve směřování říše, jejímž cílem bylo přeměnit ji v moderní ústavní stát. Mladoturecká revoluce se snažila řešit hluboce zakořeněné problémy Osmanské říše prostřednictvím radikálních reform, ale zároveň připravila půdu pro nové konflikty.

1.4 Shrnutí

První kapitola této práce poukazuje na podobnosti restaurace Meidži s transformačními procesy v Turecku a Číně v tomto období. Tyto země mají jako analogie restauraci Meidži podobnější průběh a cíle, než revoluce probíhající v evropských zemích. Obě tyto transformace zahrnovaly výrazné ideologické změny v rámci imperiálních systémů, jejichž cílem byla modernizace a posílení národních sil, aby bylo možné vzdorovat západnímu imperialismu.

Pro potřeby této práce je zdůrazněna především role ideologie v reformačních a revolučních postupech – důraz na tradici, úzus, zachování národní identity, a zároveň možnost

přejímat moderní výrobní postupy, účastnit se světového obchodu, převzít poznatky moderní vědy. Cílem reforem je vyrovnat se západním zemím ekonomicky i vojensky, aby byla daná země zachována jako svrchovaná a svobodná, aby nebylo omezené náboženské vyznání a tradiční vztahy mezi obyvateli.

Ideologie, která ovládala mladotureckou revoluci, spočívala v přijetí představy panturkismu, tedy sjednocení všech turkických národů do jednoho politického celku, sekularizace státu a demokratičtější formy vládnutí, např. konstituce, a samozřejmě průmyslová a vědecká modernizace. Nosnou myšlenkou bylo zrovnoprávnění obyvatel, ale nikoliv na lidskoprávním základě, ale na základě nacionálním, turkickém. V opozici stála tradice malých uzavřených etnických společenství, pozůstatek kmenového rozdělování obyvatel a náboženské předpisy.

I reformní snahy v Číně 19. století byly řízeny a podpořeny ideologií. První vlna, Hnutí za sebeposílení, požadovala posílení státu při současné ochraně tradic a stávajícího sociálního rozvrstvení. Ideologií bylo konfuciánské pojetí morálky a sociálního řádu v zemi, důraz na etiku vládnutí, podpora ctnosti a ochrana celospolečenské harmonie, tyto ideje však již byly vyprázdněné a pro společnost nevyhovující, následně se ukázaly být nedostatečné. Následná Sinchajnská revoluce v roce 1911, silně ovlivněná revoluční ideologií Sunajatsena, zakladatele a prvního prezidenta Čínské republiky a hlavního představitel Kuomintangu. Jeho ideologickým základem byly republikánské hodnoty, příklon k levici a křesťanství.

Na těchto příkladech je možné pozorovat vliv silné ideologie, přijatelné pro většinu společnosti, na reformní snahy a revoluční změny.

2. Restaurace Meidži

Restaurace Meidži byla klíčovou událostí japonských dějin, která znamenala konec více než dvousetleté vlády šógunátu Tokugawa a obnovení císařské moci císařem Meidži v roce 1868. Problémy pozdního šógunátu a snaha o obnovení císařské moci předznamenaly významné změny v politické, sociální, hospodářské a kulturní rovině Japonska. Pochopení „anatomie“ restaurace Meidži zahrnuje zkoumání hlavních sil a motivů, které byly hnací silou této revoluce.

V rovině politické panovala značná nespokojenost s vládou šógunátu Tokugawa. Neschopnost tokugawského šógunátu účinně čelit zahraničním tlakům, zejména „otevření“ Japonska komodorem Matthewem Perrym v roce 1854, a následným nerovným smlouvám, podnítila nespokojenost části feudálních pánů *daimjó* a jejich vazalů – samurajů, kteří vpád „cizích barbarů“ považovali za projev slabosti rodu Tokugawa. Tokugawa Nariaki, patron nacionalisticky smýšlející školy v knížectví Mito, silně podporoval myšlenku *sonnó džóí* – „Ctěte císaře, vyžehňte barbary!“. Toto politické heslo vyjadřovalo rostoucí nacionalistické nálady a touhu obnovit císařskou vládu a zároveň bránit cizím vlivům.

Nositeli této ideologie byli především *šiši* (志士) – skupina japonských politických aktivistů, především samurajů nižšího postavení s velkými ambicemi. Snahou některých *šiši* bylo ovlivnění císařského dvora a získání síly tradičních nepřátel šógunátu, mezi něž patřila i knížata *tozama* (外様). Aby zveličili selhání šógunátu, který nedokázal uchránit národ před „ponížením“ při jednání s „barbary“, a povzbudili loajalitu vůči císařské rodině, využili ve své politické ideologii staré tradice hrdosti Japonska jako božské země potomků bohyně slunce Amaterasu. Tento návrat k šintoistickým tradicím byl zřejmý v pracích představitelů *šiši*, mezi něž patřil Jošida Šóin (1830-1859), předchůdce a inspirace budoucích vůdčích mužů Meidži, jako byl Itó Hirobumi,⁴⁰

Koncem období Tokugawa se projevil také hospodářské potíže, včetně rolnických povstání a hladomorů, což přispělo k celkové atmosféře nespokojenosti a touze po reformách.

⁴⁰ QUO, F. Q. Democratic Theories and Japanese Modernization. *Modern Asian Studies*. 1972, vol. 6, no. 1, s. 17-31. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/311984>. s. 19-20.

Ekonomickou zranitelnost Japonska odhalily i nerovnoprávné smlouvy se západními mocnostmi.

Po ponížení způsobeném nerovnými smlouvami jednali představitelé restaurace Meidži (mezi nimiž byl např. budoucí ministerský předseda Itó Hirobumi) ve jménu obnovení císařské vlády. Aby se Japonsko mohlo stát konstituční monarchií, bylo zapotřebí nových reforem. Reformy Meidži se sice podobaly evropským reformám, neboť jejich cílem byla modernizace, industrializace a centralizace státní moci, ale odlišovaly se zachováním japonské kulturní identity, rychlostí a rozsahem jejich provádění a selektivním přizpůsobováním západních modelů konkrétním potřebám Japonska. Schopnost Japonska spojit západní vlivy s tradičními hodnotami a jeho strategický, státem řízený přístup k modernizaci byly klíčovými faktory jeho úspěšné transformace v moderní národní stát.

Dalším důvodem pro reformy a modernizaci byly vnější hrozby západního imperialismu, především kolonizace a podmanění asijských sousedů – např. porážka Číny Brity v první opiové válce v letech 1839-1842 nebo série vojenských konfliktů, během níž Francouzi mezi lety 1858-1885 postupně obsazovali Vietnam. Pečlivé studium politického, vojenského a průmyslového pokroku západních mocností bylo pro Japonsko varováním a ukázalo, že je třeba zemi rychle modernizovat, aby se vyhnula osudu jiných kolonizovaných národů.

2.1 Japonsko před rokem 1868

Období bakumacu se vyznačovalo přísnou společenskou hierarchií, ve které si sice samurajové udržovali svá společenská privilegia, ale jejich ekonomické postavení upadalo. Dlouhotrvající mír za šógunátu Tokugawa přinesl absenci válek a bojů, což samurajské vrstvě sebralo možnost uplatnění.⁴¹ Neschopnost šógunátu v 18. století vypořádat se s inflací, která také zásadně zhoršovala ekonomické postavení samurajů, série neúrod, přírodních katastrof a hladomorů, se měla v budoucnu projevit jako zdroj nespokojenosti. Naopak měšťané v období

⁴¹ RAVINA, Mark. *To Stand with the Nations of the World: Japan's Meiji Restoration in World History*, Oxford: Cambridge University Press, 2017, s. 45-46.

tokugawského šógunátu získávali bohatství a vliv, což vyvolávalo sociální napětí ve společnosti.

Názory na otevření Japonska cizím kontaktům byly v zemi rozdílné. Odmítavé křídlo v čele s jednou z velkých tokugawských větví, knížectvím Mito, mělo silně nacionalistické a izolacionistické smýšlení. Bylo zásadně proti zahraničnímu obchodu, který by podle nich byl pro Japonsko ekonomicky škodlivý a vedl by k nežádoucímu pronikání nejen západního zboží a technologií, ale především názorů a myšlenek. Avšak učenci studující holandské vědy měli přesnější představu, jak silné západní země jsou a co by obchod s nimi mohl Japonsku přinést kladného. Masahiro Abe, který byl od roku 1845 v čele rady starších *ródžú* 老中, kolektivního rozhodujícího orgánu šógunátu Tokugawa, si uvědomoval, že jednotný postoj vedoucích osobností jednotlivých knížectví k případnému otevření Japonska je důležitý. Seznámil všechna knížata, nejvyšší úředníky a dokonce i císařský dvůr v Kjótu s požadavky Američanů na otevření japonských přístavů s nadějí na dosažení konsenzu v této otázce, a ačkoliv širšího konsenzu nedosáhl, zahájil tím diskusi o zahraniční šógunátní politice. Tento bezprecedentní krok (takto široká diskuze nebyla v šógunátu do té doby běžná) a neschopnost nalézt společný postoj vedly k rychlé ztrátě prestiže představitelů šógunátu.⁴²

Klíčovým momentem byl příjezd komodora Matthewa Perryho ze Spojených států v červenci 1853 s flotilou „černých lodí“ k ústí Edského zálivu. Pro USA jako rostoucí ekonomiku byl Pacifický oceán důležitým obchodním prostorem a Japonsko, zvláště po podpisu smlouvy o otevření trhu s Čínou (1844 smlouva z Wanghsie), bylo důležitým místem pro doplňování uhlí a zásob pro obchodní lodě a pro záchranu případných trosečníků. Perry požadoval, aby Japonsko otevřelo své přístavy zahraničnímu obchodu.⁴³ Tento požadavek, podpořený hrozbou použití vojenské síly, vyústil 31. března 1854 v Japonsko-americkou smlouvu o míru a přátelství (日米和親条約, *Ničibei wašin džójaku*), známou jako smlouva Kanagawská. Ta zavázala Japonsko otevřít dva přístavy (Šimoda a Hakodate) zahraničnímu obchodu⁴⁴ a obsahovala také doložku nejvyšších výhod. Tato i další smlouvy udělily

⁴² JANSEN, Marius B. *The Making of Modern Japan*. Harvard UP, 2000. s. 279-280.

⁴³ TREAT, Payson Jackson, *The Early Diplomatic Relations between the United States and Japan, 1853-1856*. Baltimore 1917. s. 13-14.

⁴⁴ JANSEN, Marius B. *The Making of Modern Japan*. s. 278.

exteritoriální práva cizím státním příslušníkům, čímž účinně oslabily kontrolu šógunátu nad zahraničními vztahy a odhalily slabiny jeho politiky izolacionismu.⁴⁵

Perryho vítězství předznamenalo uzavření dalších smluv s evropskými státy a otevření dalších přístavů. Tento odklon od *sakoku* vyhrotil rozpory uvnitř Japonska; zatímco představitelé vládnoucího šógunátu byli přesvědčeni, že jejich ústupek Perrymu byl nejmenší možný, protože jej uzavřeli bez mandátu císaře, byl císař Kómei nespokojen a požadoval anulaci smlouvy a důslednou izolaci.⁴⁶ Tento rozpor stupňoval nestabilitu císařství.

Podepsání nerovných smluv tedy vyvolalo rozdílné názory na zahraniční hrozbu, což vedlo k prudkému nárůstu nacionalistických nálad. Hnutí za úctu císaři a vyhnání barbarů získávalo na síle a prosazovalo obnovení císařské vlády jako prostředku sjednocení a posílení Japonska proti zahraniční invazi. Toto hnutí přitahovalo širokou škálu stoupenců, od nespokojených samurajů po ambiciózní *daimjó* a intelektuály inspirované směsí tradičních japonských hodnot a nově vznikajících nacionalistických myšlenek. Šógunát se dostal do neřešitelné situace, nebyl schopen odolávat tlaku cizinců v otázce zahraničního obchodu, a zároveň byl nucen ke slibům západní cizince z Japonska vypudit, což bylo nereálné.⁴⁷

2.2 Knížectví Čóšú a Sacuma

Politickou situaci bakufu dále komplikovaly vnitřní rozpory mezi šógunem a silnými představiteli některých domén. Nejvýraznější opozice vycházela z knížectví Čóšú a Sacuma (Čóšú v dnešní prefektuře Jamaguči se nachází v západní části Honšú, Sacuma v dnešní prefektuře Kagošima leží na jižním okraji Kjúšú).

V roce 1861 zaútočila skupina samurajů na britské velvyslanectví v Edu, a ačkoliv byli viníci potrestáni, další útoky následovaly.⁴⁸ Útoky na cizince ze strany samurajů se množily, což vedlo k vyostřování vztahů mezi Japonci a cizinci, kteří bez ohledu na národnost

⁴⁵ JANSEN, Marius B. *The Making of Modern Japan*. s. 283-285.

⁴⁶ KEENE, Donald. *Emperor of Japan: Meiji and His world, 1852-1912*. New York: Columbia University Press, 1893. s. 24.

⁴⁷ REISCHAUER, Edwin O. a CRAIG, Albert M. *Dějiny Japonska*. Dějiny států. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2000. s. 128-129.

⁴⁸ KODET, Roman. *Války samurajů: konflikty starého Japonska 1156-1877*. s. 419.

vystupovali společně jako komunita, a ke zvyšování tlaku na představitele šógunátu, aby situaci vyřešili. V roce 1862 byl přepaden britský obchodník Richardson samuraji z knížectví Sacuma, v roce 1863 napadli proticizinečtí samurajové z knížectví Čóšú budovu, kde byla v Edu ubytována britská delegace.⁴⁹ Pro cizince v Japonsku to bylo důkazem, že šógunát je nedokáže ochránit a zajistit jim bezpečnost, jak to vyžadovaly podepsané smlouvy.

Zatímco cizinci protestovali, císařský dvůr a některá knížectví požadovaly, aby byly styky s cizinci zcela zrušeny. Obzvláště aktivní byli představitelé Čóšú, kteří napsali dvoru, že pokud šógun odmítne zaútočit na cizince, povede jednotky samurajů sám císař.⁵⁰ Tato akce měla proběhnout 25. června 1863, avšak po otevřené hrozbě Velké Británie a Francie, bylo uzavření přístavů (plánovaný začátek akce proti cizincům) odvoláno.⁵¹ Opět nebyl šógunát schopen zaujmout jednoznačný postoj, toto lavírování pak bylo oběma stranami považováno za slabost, nerozhodnost a podrývalo autoritu šóguna.

Postoj knížectví Čóšú, které zastávalo otevřeně xenofobní pozici, sice byl sdílen i dalšími domény, avšak nikoliv jejich způsoby, které by mohly vést k invazi cizinců na ostrovy a tím ke katastrofě. Proto domény Aizu a Sacuma vystoupily proti Čóšú a tím byl vliv Čóšú na císařský dvůr omezen.⁵²

Smrt Richardsona vyvolala požadavek Britů na odškodnění a vydání vrahů ze Sacumy. Šógunát chtěl požadované odškodnění zaplatit, ale představitelé Sacumy odškodnění i vydání vrahů odmítli, stejně jako jakékoliv jednání s cizinci.⁵³ Britové vyslali svou námořní eskadru k hlavnímu městu Sacumy Kagošimě, kde je však očekávaly šiky samurajů, odhodlaných pobít cizince a získat jejich lodí, nebo alespoň vlajkovou loď.⁵⁴ Britové, kteří přijeli vyjednávat, nechtěli vyvolat otevřený konflikt, avšak neústupnost sacumského daimjóa, jeho zdržovací taktika a blížící se tajfun je nakonec donutily k ostřelování japonských lodí a samotného města Kagošimy, které bylo silně poničeno.⁵⁵ Tato ukázka síly podrobila Sacumu, která zaplatila požadované odškodné, vrahy však nevydala. Hlavním výsledkem však byla

⁴⁹ KODET, Roman. *Příběh samurajů: život a svět válečníků starého Japonska*. s. 252.

⁵⁰ TURNBULL, Stephen. *Samurai: The World of the Warrior*. Oxford: Osprey Publishing, 2003. s. 173.

⁵¹ VASILJEVOVÁ, Zdeňka. *Dějiny Japonska*. Praha: Svoboda. 1986. s. 321.

⁵² TURNBULL, Stephen. cit. dílo. s. 173.

⁵³ KODET, Roman. *Války samurajů: konflikty starého Japonska 1156-1877*. s. 421-422.

⁵⁴ HILLSBOROUGH, Romulus. *Shinsengumi: The Shogun's Last Samurai Corps*. Vermont: Tuttle Publishing, 2005. s. 178.

⁵⁵ KODET, Roman. *Války samurajů: konflikty starého Japonska 1156-1877*. s. 423.

změna postoje vůdců domény Sacuma ve vztahu k cizincům – aby se Japonsko ubránilo podrobení západními barbary, je nutná modernizace a spolupráce se Západem, především nákup západních zbraní.⁵⁶ Takto přešlo knížectví Sacuma od pozice odmítání cizinců k přijetí reformem v zahraniční politice.

Knížectví Čóšú bylo centrem hnutí *sonnó džói* a *šiši*.⁵⁷ Jeho postoj byl nesmiřitelný, díky nákupu válečných lodí a děl z USA, kterými bránilo Šimonosecký průliv, působilo cizincům velké ztráty. V roce 1863 námořní síly USA čóšúcké lodi potopilo, francouzské námořnictvo se následně vylodilo na pobřeží a vojáci vytlačili samuraje z jejich pozic a zničili děla.⁵⁸ V následujícím roce v září spojené síly Británie, Francie a Nizozemí s podporou USA zaútočily na Šimonoseckou úžinu znovu a v bitvě si knížectví Čóšú podrobily.⁵⁹ Čóšú muselo také podepsat dohodu, jež měla zaručovat přátelský postoj k cizincům, volný průjezd Šimonoseckou úžinou a odstranění dělostřeleckých baterií.⁶⁰ Tak i knížectví Čóšú ustoupilo od svých původních názorů a přiklonilo se k přijímání reformem.

Soupeření Čóšú a Sacumi však stále pokračovalo; zatímco Čóšú bylo otevřeně proti šógunátu, Sacuma a sousední knížectví Aizu stále projevovala šógunovi podporu.⁶¹ V roce 1863 jejich jednotky zaútočily na brány císařského paláce a donutily protišógunátní vládce uprchnout pod ochranu Čóšú nebo se skrývat na venkově. V srpnu 1864 zaútočilo Čóšú v Kjótu na jednotky šóguna s cílem osvobodit císaře Kómeje.⁶² K tomuto útoku využilo povstání v doméně Mito a také skupiny *šiši*, které šířily teror. Vojáci Čóšú však byli odraženi a tento první otevřený útok proti šógunátní vládě Tokugawů, označovaný jako Kinmon, skončil krveprolitím.⁶³ V odvetu šógunátní vláda podnikla útok na Čóšú hned měsíc po Kinmon (první čóšská výprava), byly shromážděny jednotky, k vpádu do knížectví však nedošlo, byli pouze vydáni iniciátoři Kinmon. Napětí se však uvolnilo je na krátkou dobu,

⁵⁶ KODET, Roman. *Příběh samurajů: život a svět válečníků starého Japonska*. s. 253-254.

⁵⁷ CRAIG, Albert. The Restoration Movement in Choshu. Online. *The Journal of Asian Studies*. 1959, vol. 18, no. 2, s. 187-197. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/2941681>. s. 187-188.

⁵⁸ HILLSBOROUGH, Romulus. *Samurai Revolution. The Dawn of Modern Japan Seen Through the Eyes of the Shogun's Last Samurai*. Vermont: Tuttle Publishing, 2014. s. 243.

⁵⁹ ESPOSITO, Gabriele. *Japanese Armies 1868-1877: The Boshin War and Satsuma Rebellion*. Oxford: Osprey Publishing, 2020. s. 5.

⁶⁰ KODET, Roman. *Příběh samurajů: život a svět válečníků starého Japonska*. s. 254.

⁶¹ BEASLEY, William G. *The Modern History of Japan*. New York, 1963. s. 59.

⁶² ESPOSITO, Gabriele. cit. dílo. s. 5.

⁶³ HILLSBOROUGH, Romulus. *Samurai Revolution. The Dawn of Modern Japan Seen Through the Eyes of the Shogun's Last Samurai*. s. 282-284.

k druhé čóšské výpravě došlo v roce 1866. Překvapivě (pro síly Tokugawowců) byla armáda šógunátu poražena, především díky moderním zbraním, které si Čóšú nakoupila od západních mocností.⁶⁴ Tato porážka vedla i ostatní vojenské síly v dalších knížectvím k modernizaci armády.

Dalším následkem porážky šógunovy armády byla smlouva mezi Čóšú a Sacumou, které se sjednotily proti tokugawowskému šógunátu, a vytvořily alianci Saččó. Smlouva potvrzovala, že pokud mezi bakufu a Čóšú vypukne otevřená válka, Sacuma nebude bakufu podporovat vojensky ani finančně, v případě vítězství i prohry Čóšú pak Sacuma bude vším svým vlivem na císaře a jeho dvůr usilovat o přízeň a případnou milost pro Čóšú, aby nebylo zničeno, a obě knížectví budou společně prosazovat obnovení císařské moci.⁶⁵

Smrt šóguna Tokugawy Iemočiho v roce 1866 a smrt císaře Kómeie v následujícím roce způsobily další obtíže. Následníkem na císařském trůnu se stal čtrnáctiletý Kómejův syn Mucuhito, známý také jako císař Meidži. Oba dvory, císařský i šógunátní, vedli politiku plnou intrik, zatímco jednotlivá knížectví se snažila nakupovat moderní zbraně od západních obchodníků, restrukturalizovat své armády podle západních vzorů a najímat instruktory a další profesionály ze Západu.⁶⁶

Bylo již jasné, že Japonsko není schopné západní mocnosti porazit, to také vedlo ke změně hesla *sonno džóí na kinnó tóbaku* (勤王倒幕), stoupenci byli stále oddaní císaři, ale jejich snahy již nebyly namířeny proti barbarům, ale proti vojenské vládě, tedy šógunátu.⁶⁷

2.3 Přejchod od šóguna k císaři

Porážka druhé čóšské výpravy a především vznik aliance Saččó se ukázaly jako rozhodující v událostech, které vedly k restauraci Meidži.

⁶⁴ ESPOSITO, Gabriele. cit. dílo. s. 6.

⁶⁵ TOMINARI, Hiroši. *Daremo širanaí bakumacu Saččó dómei no šinsó*. Tokio: Šindžinbucúóraiša, 2010. s. 190-191.

⁶⁶ ESPOSITO, Gabriele. cit. dílo. s. 6-7.

⁶⁷ HILLSBOROUGH, Romulus. *Shinsengumi: The Shogun's Last Samurai Corps*. s. 6.

Nový šógun Jošinobu, rovněž si vědom nutnosti reforem pro zachování šógunátu, začal tyto reformy provádět v součinnosti s císařským dvorem. Především se jednalo o modernizaci armády, kdy spolupracoval hlavně s Francií,⁶⁸ ale také o změny v soudnictví a státní správě. Tato spolupráce byla ukončena smrtí císaře Kómei v lednu 1867.⁶⁹ Změna na trůnu zvýšila aktivity protišógunských představitelů, kteří požadovali ukončení bakufu. Po další srážce s knížectvím Čóšú (šógun odmítl omilostnit jejich vzpouru) v létě 1867, kdy hrozil další ozbrojený konflikt, navrhl Sakamoto Rjóma, politik z knížectví Tosa, osmibodový plán k reformě vedení země:

- „1. Politická moc v zemi by měla být navrácena císařskému dvoru, všechny dekrety by měly být vydávány dvorem;
2. Měla by být ustanovena dvě legislativní tělesa – horní a dolní komora, a všechna vládní opatření by měla být rozhodována na základě všeobecného mínění;
3. Schopní muži z řad lordů, šlechticů a široké veřejnosti by měli být zaměstnáni jako radní, a tradiční úřady z předchozích dob, které ztratily svůj účel, by měly být zrušeny;
4. Zahraniční záležitosti by měly být vedeny podle vhodných předpisů vypracovaných na základě všeobecného mínění;
5. Legislativa a předpisy z dřívějších dob by měly být odloženy a měl by být vybrán nový adekvátní zákoník;
6. Námořnictvo by mělo být rozšířeno;
7. Měla by být ustanovena císařská stráž pro obranu hlavního města;
8. Ceny zlata, stříbra a zboží by měly být srovnány s těmi v ostatních zemích.“⁷⁰

Přijetí těchto podmínek de facto znamenalo odstoupení Jošinobua. Ten, aby si zachoval svá dědičná území a vojska, což by zajistilo jemu i jeho dědicům dobrou výchozí

⁶⁸ KODET, Roman. *Války samurajů: konflikty starého Japonska 1156-1877*. s. 436-437.

⁶⁹ Tamtéž, s. 437-439.

⁷⁰ JANSEN, Marius B. *The Making of Modern Japan*. s. 310.

pozici v nové vládě, s podmínkami souhlasil a 19. listopadu 1867 odstoupil, poté co své kompetence předal císaři.⁷¹

Po šógunově rezignaci se jeho vojska stáhla z Kjóta, čehož císařské síly využily. U císařského dvora působil šlechtic Iwakura Tomomi, který měl velký vliv na mladého císaře Meidžiho, a přiměl mladého císaře k vydání příkazu k odstavení Jošinobua.⁷² Na základě tohoto dokumentu oddíly Sacumy a Čóšú spolu s jednotkami dalších knížectví pod vedením Saigóa Takamoriho obsadily 3. 1. 1868 císařský palác v Kjótu, vyhlásily obnovení císařské moci (*ósei fukko* 王政復古)), zrušení titulů *kampaku* a *šógun* a požadovaly, aby se bývalý šógun vzdal nejen své moci, ale i všech území. Jošinobu odmítl a k boji proti vzbouřencům povolal své jednotky z Ósaky.⁷³ Následovaly bojové akce a výpady, jednotky samurajů ze Sacumy vypálily šógunův palác v Edu, šógunovy jednotky Takamoriho palác v Edu.⁷⁴ Smírné řešení nebylo možné. V císařství vypukla občanská válka, označovaná jako válka Bošin (1868-1869).

Jednotky věrné císaři pod vedením Saigóa Takamoriho blokovaly přístup ke Kjótu, kam se snažila proniknout armáda věrná bývalému šógunovi, sice početnější, ale nemoderní a zastarale vybavená. Jošinobu se nesnažil přímočaře obnovit šógunát proti císaři, ale podle svého prohlášení bojoval proti zrádným rádcům, kteří císaře ovlivňují.⁷⁵ K bitvě došlo 27. a 28. ledna 1868 u Toby a Fušimi u Kjóta a díky moderním zbraním a následné zradě některých jednotek zvítězili zastánci císaře,⁷⁶ ani tak však nebyl výsledek jistý. Obrat přinesl 29. leden 1868, kdy nad protitokugawskou armádou zavlál červený praporec se zlatým sluncem a stříbrným měsícem – standarta císaře, což změnilo ideologický rámec střetu: Jošinobu nebojoval proti vzbouřencům, ale proti císaři. Pokračování boje by pro Jošinobu znamenalo zradit císaře a zostudit svůj rod, proto se vrátil do Ósaky.⁷⁷ Jednotky bývalého šóguna, nyní bez vedení, byly poraženy a přislíbily vydat ósacký hrad,⁷⁸ Jošinobu uprchl do Eda, jeho

⁷¹ BEASLEY, W. G. *The rise of modern Japan*. 2nd ed. New York: St. Martin's Press, 1995. s. 52.

⁷² KODET, Roman. *Války samurajů: konflikty starého Japonska 1156-1877*. s. 441.

⁷³ DREA, Edward J. *Japan's Imperial Army: Its Rise and Fall, 1853-1945*. Lawrence: University Press of Kansas 2009. s. 20.

⁷⁴ ESPOSITO, Gabriele. cit. dílo. s. 8.

⁷⁵ KEENE, Donald. *Emperor of Japan: Meiji and His world, 1852-1912*. s. 125.

⁷⁶ ESPOSITO, Gabriele. cit. dílo. s. 8-9.

⁷⁷ KODET, Roman. *Války samurajů: konflikty starého Japonska 1156-1877*. s. 442-443.

⁷⁸ DREA, Edward J. cit. dílo. s. 9.

majetek však byl konfiskován. Císařské jednotky, k nimž se přidávala i další knížectví, Edo v dubnu 1868 obklíčily a 26. dubna vstoupily do města.⁷⁹ Jošinobu 3. května kapituloval, poté co mu byly dány záruky ohledně života a majetku.⁸⁰

To nepřijala část Tokugawowců a také někteří spojenci šógunátu na severu Japonska, kteří zformovali opoziční Severní alianci daimjóů pod vedením klanu Aizu, Jonezawa, Šónai a Sendai, a pokračovali v občanské válce, již pouze na lokální úrovni.⁸¹ Poslední jednotky, nyní již považované za rebelské proti císaři, byly poraženy v Hakodate, kam se jejich vůdce, admirál Enomoto Takeaki, stáhl se svým loďstvem a vyhlásil republiku Ezo.⁸²

Císař Meidži odmítl akceptovat nový státní útvar a vyslal k Hakodate svou flotilu. V průběhu června 1869 byla republika Ezo zcela poražena a zničena.⁸³ To byl konec války Bošin a šógunátu.

Již v průběhu občanské války Bošin si byli zastánci císařství vědomi, že je nemožné „vyhnat cizince“, a že je nezbytné srovnat své průmyslové a vojenské síly se Západem. K dosažení tohoto cíle bylo důležité vytvořit modernější a centralizovanější vládu. 8. dubna 1868 byl z popudu nové vlády vydán manifest, který stanovil hlavní zásady této vlády. Tento dokument, Císařská přísaha o pěti člancích, vyzýval ke zřízení poradních shromáždění, všechny státní záležitosti se měly řešit veřejnou diskuzí, dále vyzýval ke zrušení zastaralých zvyklostí a ke svobodnému poznávání. Tento dokument, i když do značné míry vágní, představoval závazek ke změně a udával tón rozsáhlým reformám, které měly následovat.⁸⁴ Zároveň se Císařská přísaha odvrátila od dřívějšího sloganu „vyhnání cizinců“, který byl užitečným sjednocovacím heslem v boji proti šógunátu. Xenofobie se nyní jevila jako trapná idea a propagátoři xenofobie byli tvrdě trestáni.⁸⁵

Po úspěšné restauraci císařské moci přistoupili představitelé Meidži k rychlému vytvoření nové vládní struktury. V roce 1868 byla vytvořena Státní rada *Dadžókan* (太政官),

⁷⁹ BEASLEY, W. G. *The rise of modern Japan*. s. 53.

⁸⁰ SATOW, Ernest Mason. *A diplomat in Japan. Stone Bridge classics*. Berkeley: Stone Bridge Press, 2006. s. 196.

⁸¹ HILLSBOROUGH, Romulus. *Shinsengumi: The Shogun's Last Samurai Corps*. s. 167-168.

⁸² KODET, Roman. *Války samurajů: konflikty starého Japonska 1156-1877*. s. 447.

⁸³ Tamtéž.

⁸⁴ MASON, R. H. P. a CAIGER, J. G. *Dějiny Japonska*. Praha: Fighters Publications, 2007. s. 282.

⁸⁵ REISCHAUER, Edwin O. a CRAIG, Albert M. *Dějiny Japonska*. s. 137-138.

kteřá sloužila jako ústřední vládní orgán a v jejímž rámci byla oddělena moc výkonná a zákonodárná, podle vzoru americké vlády. Později téhož roku vzniklo také šest ministerstev a vzhledem k prastarému vztahu mezi šintoismem a císařským rodem byla Státní radě nadřazena Rada šintoistického kultu *Džingikan* (神祇官), která byla v roce 1871 realisticky zařazena na úroveň ostatních ministerstev.⁸⁶

Nová vláda na knížectví uvalovala daňové povinnosti a vyhrazovala si právo zasahovat do jejich správy. Ókubo Tošimiči (1830-1878) a Kido Takajoši (1833-1877), dominantní členové nové vlády pocházející z knížectví Sacuma a Čóšú, dokázali přesvědčit knížata čtyř nejvlivnějších knížectví – Čóšú, Sacumě, Tose a Hizenu – aby svá léna navrátila do rukou císaře. Většina knížectví učinila totéž a zbylým byla tato povinnost nařizena. Po poměrně snadném navrácení lenních registrů byla knížata na svých územích jmenována guvernéry. V srpnu 1871 byl zrušen systém *hanů*, feudálních panství, která byla nahrazena prefekturami.⁸⁷

Vůdci Meidži si uvědomovali potřebu posílit Japonsko a zabránit kolonizaci, a proto zahájili program rychlé modernizace a přijali západní modely vlády, armády a vzdělávání. Do zahraničí byly vyslány delegace, aby studovaly západní systémy, a do Japonska byli pozváni zahraniční poradci, aby pomohli v modernizačním úsilí národa.

Změna postoje japonských elit, změna postoje představitelů knížectví Čóšú a Sacuma, změna v přístupu k cizincům a změna v názoru na reformy společnosti nebyly v žádném případě snahou o vytvoření společnosti v západním stylu s důrazem na osvícenecké pojetí člověka, na lidská a občanská práva, jak je již v devatenáctém století chápala Evropa a USA. Japonci si uvědomovali, že pokud bude jejich armáda organizovaná a vyzbrojená v duchu samurajských tradic, nemají možnost ubránit se pronikání západních vlivů a možné kolonizaci. Aby tedy byla svrchovanost Japonska zachována, bylo nutné provést změny a reformy, přijmout západní myšlenky, postupy a vlivy, ale současně zachovat japonské tradice, západními zbraněmi a západní organizací ubránit japonské zvyky, myšlení a způsoby.

⁸⁶ REISCHAUER, Edwin O. a CRAIG, Albert M. cit. dílo. s. 138-139.

⁸⁷ Tamtéž, s. 139-140.

2.4 Shrnutí

Feudální Japonsko se v druhé polovině devatenáctého století zmítalo ve vnitřních problémech, včetně hladomorů a lidových povstání, vyostřených vnějšími vlivy. Pozdní šógunát vyvolával u části obyvatel silnou nespokojenost, protože nedokázal zabránit pronikání západních vlivů v rovině obchodní, politické i vojenské.

Jako u jiných neevropských reformačních hnutí bylo cílem vyrovnat se technologicky, vojensky a ekonomicky západním zemím při současném zachování japonské identity a státní nezávislosti. Výstrahou byly koloniální snahy Evropanů v Číně nebo Vietnamu. Ideologickým rámcem pro dosažení tohoto cíle bylo obnovení tradice hrdosti Japonska jako božské země potomků bohyně slunce Amaterasu, tedy obnovení šintoistických tradic.

V Japonsku nebyla pro reformní hnutí využita nová ideologie jako např. u Sunjatsena a jeho levicových a křesťanských myšlenek při Sinchajské mladočínské revoluci, ani myšlenka obdobná panturkismu, ale návrat k tradici, císařství a šintó. I přes tyto rozdíly byl výsledek obdobný – přijetí reforem, využití západních myšlenek a postupů v politice, hospodářství a vojenství při zachování samostatnosti a svrchovanosti státu a zachování tradic.

3. Pojem „náboženství“ a náboženská svoboda

Náboženství vyjadřuje obecně vztah člověka ke všemu, co jej přesahuje. Jedná se o vědomí nebo pocit, že vedle přirozeného reálného světa existuje i svět nadpřirozený, a také o víru, že je na této transcendentální skutečnosti člověk určitým způsobem závislý. Český termín náboženství je odvozen od adjektiva „nábožný“, ve smyslu zbožný. Zbožný je člověk, který navenek projevuje své přesvědčení, z něhož vyplývá předpoklad boha nebo božstev.⁸⁸

Podle oxfordského slovníku má slovo „religion“ původ v latinském slově „religio“, česky povinnost, závazek. Dalším latinským slovem, ze kterého pojem mohl vzejít, může být také „religare“, česky „svázat“.⁸⁹ V řadě evropských jazyků má překlad pojmu „náboženství“ stejný kořen jako tato latinská slova – např. „religion“ v angličtině, němčině a francouzštině; „religió“ ve španělštině; „religia“ v polštině atd.

Ve starověkém Římě se „religio“ vztahovalo na správné postupy uctívání bohů, což byl koncept, který byl ústředním bodem římského veřejného i soukromého života. Nebylo to synonymum moderního pojmu osobní víry, ale spíše širší pojem související s rituálními praktikami, zbožností a dodržováním společenských a morálních řádů pod božskou záštitou.⁹⁰

Evropský pojem náboženství se ve středověku dále vyvíjel, a to zejména v křesťanském kontextu. Začal zahrnovat organizovanější smysl pro víru zahrnující doktríny, rituály a církevní autoritu. V období reformace a následných náboženských konfliktů v Evropě se tento termín rozšířil a začal se vztahovat na různé křesťanské denominace a jejich konkrétní víru a praktiky. V tomto období se začal pojem "náboženství" používat pro označení odlišných souborů víry a praktik různých náboženských skupin, včetně nekřesťanských.⁹¹

⁸⁸ HORA, Ladislav. *Náboženství*. Online. In: Sociologická encyklopedie. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/N%C3%A1bo%C5%BEenstv%C3%AD>. [citováno 2024-04-09].

⁸⁹ OXFORD ENGLISH DICTIONARY. *Religion*. Online. In: OED. Dostupné z: https://www.oed.com/dictionary/religion_n?tab=factsheet#25989748. [citováno 2024-04-10].

⁹⁰ BARTON, Carlin A. a BOYARIN, Daniel. *Imagine No Religion: How Modern Abstractions Hide Ancient Realities*. Fordham University Press, 2016. s. 15-16.

⁹¹ ROBERTS, Jon H. Science and Religion. In: HARRISON, Peter; NUMBERS, Ronald L. a SHANK, Michael H. (ed.). *Wrestling with Nature: From Omens to Science*. The University of Chicago Press, 2011, s. 253-279. s. 254.

3.1 Vývoj pojmu „náboženství“ v Japonsku v období Meidži

Zavedení pojmu „náboženství“ v Japonsku v období Meidži znamenalo významnou koncepční a jazykovou výzvu. Důvodem byl především fakt, že původní japonské duchovní tradice, včetně šintoismu a různých forem buddhismu, byly historicky provázány s každodenním životem, správou věcí veřejných a sociálními strukturami, aniž by je západní pojem „náboženství“ zřetelně odděloval.

Před obdobím Meidži nemělo Japonsko přímý ekvivalent západního pojmu „náboženství“. Nejblížeším pojmem bylo *šúkjó* 宗教, který vznikl jako ekvivalent k západnímu pojetí náboženství, „učení“ nebo „doktrína“ vztahujícím se k různým duchovním nebo filozofickým tradicím. Tento pojem se do Japonska dostal především díky interakcím se západními mocnostmi a překladům západních textů. Když se Japonsko otevřelo Západu a začalo přejímat západní právní a politické koncepce, ukázala se potřeba chápat a kategorizovat náboženskou víru a praxi způsobem, který by odpovídal západnímu myšlení.

Stejně nutná se jevila otázka náboženské svobody. Potřeba náboženské svobody v novém světovém uspořádání byla velmi zřetelná. V období Edo bylo křesťanství na území Japonska zakázané, přesto ale existovaly skupiny skrytých japonských křesťanů, tzv. *kakure kirišitan* 隠れキリシタン. Nejvíce skrytých křesťanů žilo ve vesnici Urakami poblíž Nagasaki, kde svoji víru praktikovali už přes 200 let. V roce 1865 zde francouzští misionáři vybudovali kaple a podporovali skryté křesťany, aby se vzepřeli zákazu křesťanství. 10. července 1867 však nechal guvernér Nagasaki zatknout 68 čelních představitelů skrytých křesťanů a dal je mučit, aby je donutil změnit víru a zapřít křesťanství. Celou náboženskou obec následně vyhnali a rozdělili do okolních provincií, aby byli její členové reedukováni.⁹² Západní diplomaté proti této perzekuci protestovali, zapojil se též světový tisk, který líčil Japonsko jako necivilizovaný národ, který neumožňuje svobodu náboženského vyznání. Toto, spolu s politickou nesoudržností japonské vlády, ve které se mísily názory pro i proti revizi smluv, vedlo k odmítnutí revize nerovných smluv západními mocnostmi. Tato diplomatická

⁹² HARDACRE, Helen. *Shintō and the State, 1868-1988*. Princeton: Princeton University Press, 1989. s. 114-115.

frustrace byla jedním z hlavních důvodů, které motivovaly vládu Meidži k začlenění svobody náboženského vyznání do návrhu ústavy.⁹³

Vláda Meidži stála před úkolem integrovat šintoismus, který byl ústředním prvkem císařské restaurace a národní identity, s novou ústavní zárukou náboženské svobody, inspirovanou západními vzory. To vedlo k rozlišení mezi „státním šintoismem“ *kokka šintó* 国家神道, který byl považován za veřejnou a občanskou rituální praxi spjatou s císařskou institucí a japonskou identitou, a „šintoismem sekt“ *kjóha šintó* 教派神道, a s dalšími náboženstvími, jako je buddhismus a křesťanství, které byly považovány za soukromou víru.

Implementace konceptu náboženství ve vztahu k šintoismu a dalším japonským duchovním tradicím byla složitá. Státní šintoismus byl postaven do pozice nenáboženské, nacionalistické praxe, která se vymykala ústavní záruce náboženské svobody. Cílem této kategorizace bylo zachovat jedinečné postavení šintoismu při podpoře císařského systému a národní identity, a zároveň umožnit zavedení náboženské svobody, která by se přizpůsobila jiným náboženským praktikám, včetně křesťanství.

Podle Jasona Ānanda Josephsona, amerického profesora religionistiky, bylo náboženství na počátku období Meidži čistě politickým pojmem, zprvu považované politiky za užitečné a používané v politickém smyslu. S příjezdem komodora Perryho museli japonští překladatelé vytvořit novou terminologii pro širokou škálu nových idejí, včetně pojmu „náboženství“. Zprvu se překlad tohoto slova objevil v souvislosti s křesťanstvím, v té době v Japonsku zakázaným. Pojem se objevoval při vyjednávání o přijetí křesťanství a svobodě vyznání. Toto pojetí svobodného vyznání náboženství bylo pro japonské politiky těžko uchopitelné, a tak se západní vůdci snažili alespoň zajistit svým vlastním lidem pobývajícím v Japonsku svobodu praktikování jejich náboženství.⁹⁴

Pro překlad cizího slova mohou být použity různé způsoby. Jedním ze způsobů je fonetické převedení slova. V japonštině se například ze slova „paradise“ stalo *paradaisu* パラダイス, které je zapisované katakanou. Cizí slovo se tak převedlo do japonského slovníku,

⁹³ HARDACRE, Helen. *Shintō and the State, 1868-1988*. s. 115.

⁹⁴ JOSEPHSON, Jason Ānanda. *The Invention of Religion in Japan*. Chicago: The University of Chicago Press, 2012. s. 72-73.

ale Japonec, který se s ním setká, bude pouze vědět, jak slovo vyslovit, nebude znát jeho význam. Dalším způsobem může být ztotožnění cizího slova s již existujícím výrazem v cílovém jazyce překladu. Například anglické slovo „world“ bylo promítnuto do sinojaponského slova *sekai* 世界, které bylo buddhistickým termínem indikujícím „světskou říši“. Slovo *sekai* ztratilo svůj původní konkrétní význam a převzalo význam slova „svět“. Dalším způsobem je tzv. kalkování, doslovný překlad cizích slov. V japonštině dochází ke kombinaci sinojaponských morfémů k vytvoření nového významu. Například holandské slovo „electriciteit“, česky „elektrina“, bylo do japonštiny přeloženo za použití znaků *den* 電 (blesk) a *ki* 気 (energie) – vzniklo tak složené slovo *denki* 電気. Je však důležité zmínit, že ke standardizaci terminologie došlo až na konci 70. let 19. století a řada pojmů přejatá do té doby mohla mít více japonských ekvivalentů.⁹⁵

3.2 Náboženství podle Harrisovy smlouvy

V 50. letech 19. století byl koncept náboženství asymetricky soustředěný spíše na křesťanství, než na japonské tradice. Křesťanství dlouhou dobu sloužilo jako prototypický vzor pro tento pojem, i když se v průběhu modernizace definice „náboženství“ používala i pro jinou víru, odpovídala spíše křesťanství, než jiným kulturním systémům.⁹⁶

29. července 1858 byla podepsána Japonsko-americká smlouva o přátelství a obchodu, také známá jako Harrisova smlouva, která se týkala mezinárodního obchodu. Podle jejího osmého článku mohli Američané v Japonsku svobodně vyznávat své náboženství a za tímto účelem měli právo stavět vhodné prostory pro bohoslužby. V angličtině poměrně přímočará slova však byla těžko přeložitelná do japonštiny, neboť v tomto okamžiku neexistovalo vhodné slovo pro překlad takto širokého pojmu. Překladatel Morijama Takičiró (1820-1871) tuto lingvistickou překážku zdolal za použití čtyř různých japonských slov pro pět různých případů výskytu slov „religion“, „religious“ nebo „worship“ v původním textu.

Japonský text smlouvy:

⁹⁵ JOSEPHSON, Jason Ānanda. cit. dílo. s. 75.

⁹⁶ Tamtéž, s. 77-78.

日本にある亞墨利加人自ら其國の**宗法**を念し禮拜堂を居留場の内に置も障りなく并に其建物を破壊し亞墨利加人**宗法**を自ら念するを妨る事なし
亞墨利加人日本人の堂宮を毀傷する事なく又決して日本**神佛の禮拜**を妨げ**神躰佛像**を毀る事あるへからず
双方の人民互に**宗旨**に付ての爭論あるへからず日本長崎役所に於て**踏繪**の仕來りは既に廢せり⁹⁷

Anglický text smlouvy (v závorce japonské termíny):

Americans in Japan shall be allowed the free exercise of their **religion (宗法)**, and for this purpose shall have the right, to erect suitable places of worship. No injury shall be done to such buildings, nor any insult be offered to the **religious worship (宗法)** of the Americans.

American citizens shall not injure any Japanese temple or mia, or offer any insult or injury to Japanese **religious ceremonies (神佛の禮拜)**, or to the **objects of their worship (神躰佛像)**.

The Americans and Japanese shall not do anything, that may be calculated to excite **religious (宗旨) animosity**. The government of Japan has already abolished the practice of **trampling on religious emblems (踏繪)**.

První slovo (religion) v překladu je *śūhō* (宗法), doslova „zákony (náboženských) sekt“, které odkazuje k praktikám, předpisům a zákonům jednotlivých náboženských sekt.⁹⁸ Tento pojem byl v době překladu smlouvy již propojený s buddhistickým kontextem. Svým obsahem umožňoval Američanům svobodně praktikovat svá náboženství a následně dovoloval výstavbu speciálních míst určených k jejich praktikování.⁹⁹

V další větě je náboženské uctívání, respektive náboženské obřady (religious ceremonies), přeloženo jako *šinbucu no raihai* (神佛の禮拜), odkazující k uctívání božstev

⁹⁷ HJÓGO DAIGAKU KJÓIKUGAKUBU KJÓIKU GAKKA. *Ničibei śúkó cúśó džójaku* 日米修好通商条約. Online. In: Hjógo daigaku kjóikugakubu kjóiku gakka. Dostupné z: <https://hiroseki.sakura.ne.jp/shukou.html>. [citováno 2024-04-10].

⁹⁸ KOTOBANKU. *Śūhō 宗法*. Online. In: Kotobanku. Dostupné z: <https://kotobank.jp/word/%E5%AE%97%E6%B3%95-89680>. [citováno 2024-04-10].

⁹⁹ JOSEPHSON, Jason Ānanda. cit. dílo. s. 90.

kami a buddhů.¹⁰⁰ Avšak pojem *raihai* nezastřešoval všechny druhy uctívání, pouze rituály určené pro *kami* a buddhy – například způsoby klanění se nebo dávání obětí.¹⁰¹

Předměty uctívání (objects of their worship) Morijama přeložil pomocí pojmu *shintai bucuzó* (神躰佛像), což znamená „ztělesnění božstev a vyobrazení buddhů“.¹⁰² Morijama opět použil pojem obsahující konkrétní objekty uctívání v japonských svatyních a chrámech, spíše než obecný termín, který by mohl obsáhnout i jiné bohy nebo božstva.¹⁰³

Rozšířenějším termínem, který použil následovně (religious), je *šúši* (宗旨), doslova „doktríny (náboženských) sekt“, jenž obecně odkazuje k zásadám a doktrínám buddhistické sekty. Použitím tohoto termínu v kontrastu s předchozím *šúhó* zaručuje americkým občanům v Japonsku svobodně praktikovat náboženství, ale zároveň jim tím zakazuje diskutovat o doktrínách ostatních náboženství, tedy obracet na svoji víru.¹⁰⁴

Posledním překladem (trampling on religious emblems) je pojem *fumie* (踏絵) pro pošlapávání náboženských symbolů. Termín *fumie* se pojí konkrétně s praktikami pošlapání obrazů Ježíše nebo Marie v 17. století v Japonsku, kdy byli křesťané stíháni a touto praktikou odhalováni.¹⁰⁵ Bylo zřejmé, že Morijama anglickým pojmem „náboženství“ chápal pouze křesťanství. Navíc v japonském překladu smlouvy dodal v této poslední větě formulaci „v Nagasaki“, která nebyla ani v anglické či holandské verzi smlouvy. Toto byl zjevný pokus o zakázání praktiky *fumie* pouze v Nagasaki, kde se Američané měli začít usídlit, místo zákazu v celém Japonsku. Morijamův překlad tak sice zajišťoval americkým křesťanům právo praktikovat své náboženství, ale japonští vůdci stále aktivně hledali způsob, jak minimalizovat přejímání západní náboženské kultury místním obyvatelstvem. Za primární

¹⁰⁰ WEBLIO. *Raihai* 禮拜 . Online. In: Weblio. Dostupné z: <https://www.weblio.jp/content/%E7%A6%AE%E6%8B%9C>. [citováno 2024-04-10].

¹⁰¹ JOSEPHSON, Jason Ānanda. *The Invention of Religion in Japan*. s. 90.

¹⁰² WEBLIO. *Bucuzó* 佛像 . Online. In: Weblio. Dostupné z: <https://www.weblio.jp/content/%E4%BD%9B%E5%83%8F>. [citováno 2024-04-10].

¹⁰³ JOSEPHSON, Jason Ānanda. *The Invention of Religion in Japan*. s. 90.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 90-91.

¹⁰⁵ KOTOBANKU. *Fumie* 踏絵 . Online. In: Kotobanku. Dostupné z: <https://kotobank.jp/word/%E8%B8%8F%E7%B5%B5-125760#w-3437444>. [citováno 2024-04-10].

verzi smlouvy byla považována sice holandská, ale japonští vůdci byli za účelem maření amerických cílů připraveni argumentovat na základě japonského překladu.¹⁰⁶

Další evropské země se rychle začaly dožadovat stejných záruk ve svých smlouvách, které se řídily stejnou lingvistickou terminologií jako Morijamův překlad japonsko-americké smlouvy. Všechny tyto země byly primárně křesťanské, proto japonská strana pojímala termín náboženství omezeně jako křesťanství. Neúspěch pochopení náboženství jakožto univerzálního jevu tkvěl v japonském defenzivním postoji vůči západním zemím a obavám z prolínání kultur.

3.3 Ukotvení šintó jako náboženství

V 18. století nemělo šintó žádný politický profil ani žádné systematické doktríny. Aby se mohlo stát základním pojícím prvkem při vzniku moderního japonského státu, musela být vytvořena ideologie nazývaná „šintó“ tak, aby působila jako původní zcela japonská tradice, která je zároveň nejautentičtější formou japonské politiky a také tou nejsilnější – doslova může udělit moc. V 70. letech 19. století, kdy se vláda snažila tento koncept náboženství prosadit a popularizovat, dochází v japonské intelektuální vrstvě k diskuzi, zda je podle tohoto západního pojetí šintó náboženstvím, či není. Šintó zde bylo využito čistě pragmaticky, pro politické účely, otázkou ale je, zdali to byla vhodná volba.¹⁰⁷

Uzavření Harrisovy smlouvy odstranilo překážky pro cestování a Japonsko se mohlo snáze zapojovat do struktur globálního obchodu, kultury a myšlení. Zejména japonští učenci a byrokraté začali ve větším měřítku vyjíždět do Spojených států a Evropy, kde se mimo jiné napřímo setkávali s křesťanstvím. Nejdůležitější misí byla diplomatická cesta mezi lety 1871-1873, tzv. Iwakurova mise. Stovky japonských studentů, diplomatů a námořníků se v Evropě a Americe setkali s křesťanstvím v různých podobách a často se domnívali, že právě křesťanství bylo zdrojem západních technologií a kulturních výtvarků. Někteří Japonci se do Japonska vraceli jako křesťané, jiní naopak silně odmítaví vůči křesťanství na základě

¹⁰⁶ JOSEPHSON, Jason Ānanda. cit. dílo. s. 91.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 94.

současných poznatků západních přírodních věd, které poukazovaly na nesoulad s křesťanskou ideologií.¹⁰⁸

V souvislosti s novými poznatky, které japonští intelektuálové přivezli z Evropy, započala ve vzdělané části společnosti diskuze o náboženství v západním smyslu slova, o vymezení důležitých pojmů, o náboženské svobodě a jejím dopadu na celou společnost. Do této diskuze se zapojili japonští myslitelé, filozofové, státníci a další osvícenské intelektuální osoby.

3.3.1 Fukuzawa Jukiči

Významnou osobou této diskuze byl Fukuzawa Jukiči (1835-1901), japonský samuraj, pedagog, novinář, autor mnoha filozofických pojednání a zakladatel univerzity Kei'ó-Gidžuku v Tokiu.

Fukuzawa ve svém díle „Poměry na Západě“ z roku 1866-1870 křesťanství ve vztahu k japonské kultuře hlouběji neanalyzuje. Místo toho zmiňuje soupeření mezi protestanty a katolíky a ukazuje, že se jedná o dvě různé větve křesťanství. Na náboženství pohlíží především jako na právní pojem, který se používá k řešení konfliktů v křesťanských zemích. Je přesvědčen, že umožnění svobody náboženského vyznání je pro hladké fungování moderního státu nezbytné.¹⁰⁹

Od roku 1871 byl významným účastníkem Iwakurovy mise, jehož práce výrazně ovlivnila japonské chápání Západu. Fukuzawa se zabýval analýzou procesů, jak britská vláda prostřednictvím zákonů (např. zákon o katolické pomoci z roku 1829) umožnila lidem, aby si sami zvolili své náboženské přesvědčení. Konstatuje, že vláda sice podporuje protestantismus, ale uznává, že náboženství je osobní záležitostí každé domácnosti, což znamená, že lidé mohou svobodně praktikovat svou víru bez zásahů vlády.¹¹⁰

Později, v 70. letech 19. století, jak se Fukuzawa stává významným japonským intelektuálem, se jeho názory vyvíjejí. Ve svých statích pomáhá definovat a popularizovat

¹⁰⁸ JOSEPHSON, Jason Ānanda. cit. dílo. s. 196-197.

¹⁰⁹ KARUBE, Tadaši a KATAOKA, Rjú. *Nihon šisóši handobukku* 日本思想史ハンドブック. Tokio: Šinšokan 新書館, 2008. s. 118.

¹¹⁰ JOSEPHSON, Jason Ānanda. cit. dílo. s. 198-199.

pojem „šúkjó“, tedy „náboženství“. Tento termín v sobě spojuje dva znaky – šú 宗, jež znamená „rod“, „princip“, nebo později „seкта“; kjó 教, neboli „učení“. Doslova tedy pojem šúkjó znamená „učení rodu“, „učení podstaty“. ¹¹¹ I přes dřívější existenci těchto dvou znaků pohromadě v buddhistickém kontextu je podle Josephsona nepravděpodobné, že by jej Fukuzawa nebo jiní myslitelé jeho doby znali. ¹¹² Jednalo se tedy nejspíše o nový kalk, bez návaznosti na dřívější používání.

Fukuzawa Jukiči pojímá šúkjó mnohostranně a ukazuje svůj kritický postoj k tradiční víře. Sám sebe charakterizuje jako „nevěřícího v náboženství“ (šúkjó fušín 宗教不信), což naznačuje jeho odstup od tradičních náboženských praktik, které považoval za pověry, jež ostatní dodržují z etických důvodů. Fukuzawův pohled naznačuje, že náboženství pokládá za něco, co je vůči němu vnější, za fenomén, který v japonské společnosti nemá ústřední roli. Rovněž tvrdí, že Japonsku zřejmě chybí soudržná náboženská identita, a popisuje ji jako zemi, která „nemá žádné náboženství a má jen zastaralé filozofie“. ¹¹³

Fukuzawa ve svých spisech přistupoval k náboženství především jako k právnímu pojmu, zejména v kontextu západní civilizace, kde se používalo k řešení vnitřních konfliktů. Nevymezoval jasné rozdíly mezi posvátným a profánním ani mezi náboženstvím a politikou, což naznačuje spíše pragmatický pohled na náboženství jako na sociální konstrukt než na hluboce duchovní či metafyzickou entitu. Fukuzawovy pozdější práce přispěly k vývoji japonské terminologie týkající se náboženství, a tím posunovaly vývoj chápání tohoto pojmu. ¹¹⁴

Fukuzawa navíc zdůrazňoval význam individuální volby v otázkách víry a tvrdil, že volba víry by měla představovat svobodnou volbu bez vnější kontroly. Tento vnitřní aspekt náboženství považoval za prostor pro etické jednání, v souladu s některými evropskými křesťanskými diskurzemi, které považují víru za svobodně zvolenou intimní věc. Popsal vlastní sféru náboženství jako výlučně vnitřní a tvrdil, že působí v rámci svědomí člověka a nelze ji

¹¹¹ KLATAU, Orion. Šúkjó gainen to nihon - Religion to no deai to dočaku šisó no saiensei 宗教概念と日本 — Religionとの出会いと土着思想の再編成. In: Širizu nihondžin to šúkjó - kinsei kara kindai e 2 シリーズ 日本人と宗教 — 近世から近代へ 2. Tokio: Šundžúša 春秋社, 2014, s. 241-267. s. 254-255.

¹¹² JOSEPHSON, Jason Ānanda. cit. dílo. s. 199.

¹¹³ Tamtéž, s. 202.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 199.

vynucovat. Fukuzawova definice *šúkjó* nakonec odráží jeho širší kritiku tradičního japonského myšlení a obhajobu moderního, sekulárního přístupu k etice a morálce, které by se podle něj měly vyvíjet v čase. Jeho názory ilustrují významný posun v chápání náboženství v Japonsku v období Meidži, kdy se snažil sladit západní vlivy s japonskou identitou.¹¹⁵

3.3.2 Niši Amane

Druhým významným členem mise byl Niši Amane, známý především svými myšlenkami o filozofii a náboženství. Niši (1829-1897) začal své vzdělání studiem konfucianismu, když však v roce 1853 přijel komodor Perry, zaměřil se na studium holandštiny a západních nauk a filozofie. V roce 1862 byl Niši spolu se svým kolegou Cudou Mamičim vybrán japonskou vládou ke studiu v Nizozemsku, kde strávil dva a půl roku a kde studoval ekonomii, právo a politologii. Po návratu do Japonska napsal v roce 1870 filozofickou encyklopedii, inspirovanou myšlenkami francouzského filozofa Augusta Comta.¹¹⁶

Niši je znám vytvořením moderního japonského slova pro „filozofii“ – *tetsugaku* 哲学. Do časopisu *Mei roku Zašši* (založen 1874) napsal sérii článků s názvem „O náboženství“ (Kjómonron 經文論). V těchto člancích nesouhlasil s Cudovým překladem slova „náboženství“. Místo termínu *hókjó* 法教 Niši zvolil *kjómon* 經文, doslova „brána k učení“, termín původně označující výklady buddhismu.¹¹⁷

V prvním článku své série Niši tvrdil, že *kjómon* je založeno na specifickém druhu přesvědčení nebo víry. Toto přesvědčení spočívá ve víře v něco, co je neznámé. Vysvětloval, že jakmile lidé pochopí principy, na kterých něco stojí, už v to nepotřebují věřit. Například když víte, jak funguje auto, nemusíte věřit v jeho schopnost jezdit; víte, že funguje.¹¹⁸

Niši se domníval, že všechna náboženství pramení z nedostatku znalostí. Domníval se, že s rozvojem poznání a vědy se ukáže, že mnoho náboženských přesvědčení je falešných. Varoval, že to může vést ke zhroucení náboženských politických systémů, včetně těch, které

¹¹⁵ JOSEPHSON, Jason Ānanda. cit. dílo. s. 201.

¹¹⁶ JANSEN, Marius B. *The Making of Modern Japan*. s. 320.

¹¹⁷ JOSEPHSON, Jason Ānanda. cit. dílo. s. 210-211.

¹¹⁸ KLATAU, Orion. cit. dílo. s. 256.

uctívají krále nebo císaře jako boha. Pro ilustraci svého názoru uváděl příklady různých věrouk, jako je uctívání lišek, jezevců a nebeských bytostí. Niši navíc tvrdil, že víra je emocionální a nelze ji nikomu vnutit, a to ani prostřednictvím vzdělání. Navrhoval, aby vláda umožnila lidem věřit v to, v co chtějí. V pozdějších článcích však navrhoval, aby vláda náboženské praktiky regulovala. Domníval se, že vláda by měla kontrolovat veřejné projevy náboženství, například zakázat stavbu svatyní bez povolení a regulovat náboženská shromáždění. Jeho postoj ukazuje, že sice prosazoval určitou míru náboženské svobody, ale zároveň podporoval přísnou vládní kontrolu veřejných náboženských praktik. Chtěl oddělit soukromou víru od veřejných projevů náboženství a navrhoval, aby vláda řídila způsob praktikování náboženství na veřejných prostranstvích. Jeho myšlenky vyvolaly diskuse mezi jeho současníky, kteří měli rozdílné názory na to, co je náboženství a jak by mělo být ve společnosti praktikováno.¹¹⁹

Niši Amane a další přispěvatelé do sborníku *Mei roku zaši* zahájili komplexní diskurz, který poukázal na nestabilitu terminologie. Jedním z nedostatečně definovaných pojmů byl překlad slova „náboženství“, pro který například Kató Hirojukiho použil výraz „šintó“. Tento překlad je sice netypický, ale podtrhuje sémantický boj, který termín „náboženství“ obklopuje; objevilo se nejméně deset různých překladů. Sugi Kódži ve svých příspěvcích dále vymezil náboženství (*šinkjó*) jako vrozenou víru podporující ctnost a postavil ho do kontrastu s odchýlnými formami, které označil jako „pověry“ (*meišin* 迷信) a které podle něj škodí společenskému pokroku. Autoři sborníku *Mei roku zaši* považovali náboženství za důležitou součást západní civilizace a zdůrazňovali jeho morální užitečnost a jeho vliv na společenskou soudržnost. Rozlišovali mezi státem podporovanou náboženskou vírou a pověrami, čímž vylučovali domorodé praktiky z diskurzu o náboženské svobodě. Tento ideologický rámec usnadnil vládě Meidži reklasifikaci buddhismu, šintó a křesťanství, to státu umožnilo manipulovat s pojmem náboženství a zároveň prosazovat řízený narativ svobody. Nakonec bylo náboženství zarámováno jako dualita vnitřního svědomí a vnější regulace, což odráželo vliv státu na osobní systémy víry.¹²⁰

¹¹⁹ JOSEPHSON, Jason Ānanda. cit. dílo. s. 211-212.

¹²⁰ Tamtéž, s. 217-219.

3.3.3. Společnost Meirokuša

Přispěvatelé do *Meiroku zašši* byli součástí společnosti Meirokuša 明六社 (Společnost 6. roku éry Meidži), mezi něž nepatřili pouze intelektuálové japonští, ale i evropští. Fukuzawa Jukiči se například blízce přátelil s francouzským lingvistou a japanologem Léonem de Rosny, který se také zabýval náboženstvím v Japonsku. Toto spojení poukazuje na to, jak se názory spojené s náboženstvím sdílely a rozvíjely napříč kulturami a vytvářely síť znalostí, která ovlivňovala japonské i evropské perspektivy.¹²¹

V 70. letech 19. století neexistoval jasný japonský výraz pro „náboženství“. Tato absence specifického termínu naznačuje, že je zavádějící hovořit o jediném japonském náboženství v průběhu dějin. Místo toho museli japonští učenci hledat slova, která by reprezentovala jejich chápání náboženství, což vedlo k různým interpretacím.

Pojmů existovala celá řada. Na počátku období Meidži je lze rozdělit do dvou skupin: pojmy zaměřené na praktikování – např. *šúši* a *šúmon* 宗門; a pojmy zaměřené na doktríny – např. *kjóhó* a *seidó* 聖堂. V tomto období se mezi širokou veřejností nejvíce rozšířily pojmy z kategorie zaměřené na praxi, které byly spojovány s náboženskými institucemi z období Edo. Naproti tomu užívání termínů týkajících se doktrín patřilo především intelektuálům.¹²²

Členové Meirokuša se také zabývali myšlenkou svobody náboženství v Japonsku. Pokud by japonská vláda uznala náboženskou svobodu, mohla by pod jednu střechu zahrnout šintó, konfucianismus a buddhismus, a to by umožnilo inkluzivnější přístup ke spiritualitě. Pokud by bylo jedno z nich považováno za hlavní náboženství, mohly být ostatní víry akceptovány pouze jako různé cesty uctívání.

Kromě toho se členové společnosti Meirokuša zabývali různými koncepty svobody souvisejícími s náboženstvím, jako je „svoboda zákona a učení“ *hókjó no džijú* a „svoboda *kjómon*“ (brány a učení). Každý z těchto pojmů představuje jiný způsob chápání toho, jak by náboženství mohlo být praktikováno a uznáváno ve společnosti. Například „svoboda

¹²¹ JOSEPHSON, Jason Ānanda. cit. dílo. s. 221-222.

¹²² ISOMAE, Jun'ichi; AMSTUTZ, Galen Dean a RIGGS, Lynne E. *Religious discourse in modern Japan: religion, state, and Shintō. Dynamics in the History of Religions*. Leiden, Netherlands: Brill, 2014. s. 33-34.

hókjó“ by mohla znamenat, že vláda podporuje určité náboženství, zatímco „svoboda *kjómon*“ by umožňovala jednotlivcům věřit v cokoli, co není vědecky prokázáno.¹²³

Termín *šúkjó* je zařazen do Filozofického slovníku (Tecugaku džii 哲學字彙), poprvé vydaného v roce 1881. Slovník byl využíván pro překladatelské účely, to naznačuje, že v té době byl tento termín již všeobecně používán. Předpokládá se, že termín *šúkjó* se stal standardním překladem slova „náboženství“ od konce 70. let 19. století, čemuž napomohl právě incident se skrytými křesťany. Termín používaný převážně v diplomacii se tak rozšířil v diskuzích o náboženství.¹²⁴

3.3.4. Náboženství v ústavě Meidži

Proces vytváření ústavy Meidži začal už v letech 1872-73, kdy japonský diplomat Aoki Šúzó (1844-1914) ve spolupráci s pruským právníkem Rudolfem von Gneistem (1816-1895) předložil první verzi Kidoovi Takajošimu, kde se v srpnu 1872 seznámili. Von Gneist Aokimu doporučoval zakázat katolictví a státním náboženstvím udělat buddhismus. V článku 12 tohoto prvního návrhu je zakázána víra (*šinkó suru* 信仰する) v křesťanství a další cizí náboženské doktríny (*šúši*¹²⁵), a v článku 13 je buddhismus (シヤカきょう) uveden jako hlavní náboženská (*šinkó*) doktrína (*šúši*) Japonska.¹²⁶ Jednalo se o velmi odlišný návrh od finální podoby ústavy.

Během následujících let bylo sepsáno více než 28 různých verzí ústavy, z nichž většina obsahovala nějakou formu svobody náboženského vyznání. Ke konci 70. let se termín *šúkjó* stával hlavním překladem pro náboženství.¹²⁷

Ústava Meidži vyhlášená 11. února 1889 císařem Meidži vešla v platnost 29. listopadu 1890. Důležitými pro tuto práci jsou následující články (japonský text následuje český překlad):

¹²³ JOSEPHSON, Jason Ānanda. cit. dílo. s. 223.

¹²⁴ ISOMAE, Jun'ichi; AMSTUTZ, Galen Dean a RIGGS, Lynne E. *Religious discourse in modern Japan: religion, state, and Shintō. Dynamics in the History of Religions.* s. 34-35.

¹²⁵ Japonsky 宗旨.

¹²⁶ YOSHIYA, Abe. Religious Freedom under the Meiji Constitution (Continued). Online. *Contemporary Religions in Japan.* 1969, vol. 10, n. 1/2, s. 57-97. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/30233924>. s. 61.

¹²⁷ JOSEPHSON, Jason Ānanda. cit. dílo. s. 228-229.

第1条 大日本帝国ハ万世一系ノ天皇之ヲ統治ス

第3条 天皇ハ神聖ニシテ侵スヘカラス

第28条 日本臣民ハ安寧秩序ヲ妨ケス及臣民タルノ義務ニ背カサル限ニ於テ信教ノ自由ヲ有ス¹²⁸

Článek 1: Velkému Japonskému císařství vládne [od dob pradávných] nepřerušená císařská linie.

Článek 3: Císař je posvátný a nedotknutelný.

Článek 28: Japonský lid má svobodu náboženského vyznání za předpokladu, že nenarušuje klid a pořádek a neporušuje své občanské povinnosti.¹²⁹

První a třetí článek lze jednoznačně spojit s mytologií šintó, podle které je císař přímým potomkem božstev, a tedy živým božstvem na zemi. Josephson ale také uvádí, že článek 3 je totožný s japonským překladem rakouské, portugalské a španělské ústavy té doby, kde je posvátným a nedotknutelným monarcha.¹³⁰

Článek 28 se dá interpretovat jako omezující ustanovení, které mělo pouze povrchně chránit svobodu vyznání s cílem prosadit šintó jako státní náboženství. Josephson uvádí ústavy z různých evropských zemí (např. Norska, Pruska a Španělska), se kterými byla ta japonská do značné míry v souladu.¹³¹

3.4 Shrnutí

Vývoj pojmu „náboženství“ a jeho chápání v Japonsku v období Meidži byl závislý především na konceptech přicházejících ze Západu a na nutnosti srozumitelně přeložit Harrisovu smlouvu. Ve společnosti *Meirokeša* probíhal diskurz o pojmu náboženství

¹²⁸ WIKIBOOKS. *Dainippon keikoku kenpó* 大日本帝国憲法. Online. In: Wikibooks. Dostupné z: https://ja.wikibooks.org/wiki/中学校社会_公民/大日本帝国憲法. [citováno 2024-11-03].

¹²⁹ Překlad autorky.

¹³⁰ JOSEPHSON, Jason Ānanda. cit. dílo. s. 230.

¹³¹ Tamtéž, s. 231-232.

v Japonsku a náboženské svobodě, ke kterému nejvíce přispívali učenci Fukuzawa Jukiči a Niši Amane, kteří cíleně šířili ve společnosti povědomí o náboženství a ustálili pojem *šúkjó*.

Nakonec byla svoboda náboženského vyznání uvedena i v Ústavě Meidži. V následujících letech se však odehrály pokusy ustanovit národním náboženstvím šintó a zakázat jiná vyznání, což je rozebíráno v poslední kapitole této diplomové práce.

4. Šintó a kokugaku

Šintó může být jednoduše definováno jako původní japonské náboženství. Jeho kořeny sahají až do starověku, či dokonce do pravěku, a po celou dobu prostupuje všechny aspekty japonské kultury. Je nedílnou součástí životů obyvatel japonských ostrovů až dodnes. Součástí šintó jsou starodávné rituály a lidová víra, v podstatě animistické náboženství, které považuje vše živé i neživé za posvátné. Od rostlin a zvířat až po řeky, skály a stromy, na vše je pohlíženo jako na entity, ve kterých mohou být přítomna božstva. Řada archeologických nálezů s náboženským významem z různých nalezišť pochází už z období Džómon (14 500 až 300 př. n. l.).

I když bylo po celém starověkém Japonsku šintó ve své podstatě stejné, konkrétní praktiky a zvyky se v různých oblastech lišily. Různorodost regionů byla stejná jako různorodost náboženských skupin, věštkyň či expertů na tabu, přesto se praktiky soustřeďovaly z velké části na očistné rituály a oblast plodnosti. Mnoho slavností se týkalo oslavování ročních období, včetně uctívání příslušných božstev.

I přesto, že je šintó po celou tuto dobu nedílnou součástí každodenního života obyvatel Japonska, nemůžeme šintó považovat za organizované či systematizované náboženství vzhledem k absenci oficiálního zakladatele nebo posvátných textů tak, jak je tomu u jiných světových náboženství.

Poprvé byla víra šintó definována až s příchodem buddhismu v roce 552 n. l., kdy bylo nejprve zapotřebí nějak odlišit původní japonskou víru od nového buddhismu a vymezit tak hranice mezi nimi. Ale výraz zapsaný znaky 神道 (jež se dnes čtou *šintó*), který odkazuje na náboženské projevy, božstva a chrámy původní japonské víry odlišné od nově příchozích, se poprvé vyskytl až v druhé japonské kronice, Nihon šoki 日本書紀 (720).¹³²

¹³² TEEUWEN, Mark. From Jindō to Shinto: A Concept Takes Shape. *Japanese Journal of Religious Studies*. 2002, vol. 29, n. 3/4, s. 233-263. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/30233723>. s 257.

4.1 Škola kokugaku a její učenci – návrat k původnímu (*fukko*)

V 18. století v období Tokugawa vznikla Škola národní vědy, kokugaku 国学, intelektuální a literární hnutí, jež sledovalo zdroje původních japonských hodnot v domácích zdrojích a snažilo se vydělit z tradice a vymezit se vůči čínským vzorům. Oproti neokonfucianismu, jehož předmětem studia byla čínská historie a čínské texty, se učenci kokugaku věnovali obnovení čistě japonských forem jazyka, japonské literatury a náboženství, jež považovali za zkažené a narušené staletými cizího, převážně čínského, kulturního vlivu.¹³³

Oproti konfucianismu, respektive neokonfucianismu, se Škola kokugaku vyznačovala odmítáním racionality, typické pro neokonfucianismus. Namísto toho se zaměřila na emotivnost člověka, úvahy, co to znamená být člověkem, a na fakt, že se k těmto otázkám nemá přistupovat moralisticky. Kromě přijímání emocí v poezii poukazovali učenci kokugaku i na krásu a sílu emocí, jež projevovala božstva *kami* v mýtech, a kromě studia japonské poezie, literatury a jazyka, se tedy kokugaku do značné míry zabývala také původní japonskou vírou šintó.¹³⁴

Být učencem Školy kokugaku nebylo omezeno jen na vrstvu dvorské šlechty. Většina intelektuálů pocházela z rodin samurajů, případně z rodin *róninů*. Kromě nich jimi ale bývali i obchodníci, řemeslníci, dokonce i šintoističtí kněží. Velmi často se ke studiu japonských textů a kokugaku dostali skrze studium klasických čínských textů, byli tedy znalí klasické čínštiny.

V 17. a 18. století velmi vzrostla gramotnost obyvatel Japonska i počet publikovaných japonských textů a již v 18. století byly knihy považovány za běžnou každodenní komoditu. Zvýšená gramotnost a vydávání většího množství textů usnadnilo studium starých šintoistických textů, tím se znalost rozšířila i mimo kruh šintoistických kněží. Řada vydavatelství dokonce svatyním darovala knihy, často velmi zdobené, a tak se svatyně stávaly zároveň i knihovny. Tyto knihovny nesloužily k půjčování knih široké veřejnosti, ale spíše na jejich ochranu knih před ztrátou a jako bezpečnostní opatření v případě zničení dřevěných desek na tištění.¹³⁵

¹³³ DAVIS, Bret W., ed. *The Oxford Handbook of Japanese Philosophy*. New York: Oxford University Press, 2020. s. 111.

¹³⁴ HARDACRE, Helen. *Shinto: A History*. London and New York: Oxford University Press, 2017. s. 324.

¹³⁵ Tamtéž, s. 325.

Na počátku období Tokugawa vypukla přímo exploze zájmu o narativ Božského věku¹³⁶ a o mytologii božstev. Císař Go-Józei (1586-1611) tento zájem odstartoval, když si v roce 1599 objednal publikace kapitol o Božském věku z kroniky *Nihon šoki*.¹³⁷ Kronika *Kodžiki* (古事記) pak byla v roce 1644 nově vydána a dostala se mezi širší kruh čtenářů, a to i mimo císařský dvůr a šintoistické kněží. Protože byla kronika velmi těžko srozumitelná pro laické čtenáře, začala být (nejen) *Kodžiki* interpretována různými učiteli, mezi nimiž byl například mnich Keičú (1640-1701), erudovaný lingvista, jenž doplnil sbírku básní *Man'jóšú* (万葉集) kritickými komentáři. Přiřazuje se mu i komentovaný text *Kodžiki*, který má napomáhat s výslovností textu. Byl to právě Keičú, kdo přetvořil kanonické texty šintó a začal je interpretovat jako texty literární.¹³⁸

Další učenec, šintoistický kněz Kada no Azumamaro (1669-1736), přednášel o *Kodžiki* a *Man'jóšú* a interpretoval oba texty v tehdejší dobové kontextu.¹³⁹ Jeho žák, Kamo no Mabuči (1697-1769), začal k textům přistupovat akademicky za pomoci filologické analýzy a jeho přístup se stal východiskem formulace metod Školy národních věd *kokugaku*. Velmi prominentním učencem pak byl Motoori Norinaga (1730-1801), který se rovněž věnoval kronice *Kodžiki*, z jeho práce následně čerpali architekti Restaurace Meidži.

4.1.1 Motoori Norinaga a jeho studium kroniky *Kodžiki*

Motoori Norinaga se narodil v roce 1730 v provincii Ise (dnešní prefektura Mie) ve městě Macusaka do vcelku prosperující obchodnické rodiny, která se živila prodejem bavlny. Toto město se nacházelo v blízkosti svatyně v Ise, kterou Norinaga navštěvoval pravidelně každý měsíc. On i jeho rodina náleželi do farnosti kláštera *Džódo* (浄土), tedy buddhismu čisté země, a byli oddanými věřícími. Ve věku 22 let začal v Kjótu studovat medicínu. Zároveň s medicínou studoval čínštinu a vzdělával se v konfuciánských klasických textech. Během studia se dostal také k japonské literatuře, ke které získal silný vztah, a to především k japonské poezii *waka* (和歌). Kromě poezie se také zajímal o práci Ogdjú Soraje a mnicha

¹³⁶ Božský věk se odvozuje od kronik *Kodžiki* a *Nihon šoki*, které mají být zápisem orální tradice z dřívějších dob božstev.

¹³⁷ BURNS, Susan L. *Before the nation: Kokugaku and the imagining of community in early modern Japan*. Durham, London: Duke University Press, 2003. s. 40.

¹³⁸ HARDACRE, Helen. *Shinto: A History*. s. 326.

¹³⁹ BLOCKER, H. Gene a Christopher L. STARLING. *Japanese Philosophy*. New York: State University of New York, 2001. s. 103.

Keičūa, kteří ho inspirovali. Studium starých textů a jejich doslovné citování, jak to praktikoval Keičū při studiu kroniky Nihon šoki, ho přitahovalo, a považoval to za ideální metodu, jak studovat a vnímat svět starověkého Japonska.¹⁴⁰

Po návratu do rodného města Macusaka se seznámil s prací Kamo no Mabučiho, který svůj život zasvětil studiu sbírky Man'jóšú. V roce 1763 se spolu poprvé setkali a Norinaga se stal Mabučiho žákem, pravděpodobně spíše intuitivně než z nějakého racionálního důvodu. Mabuči přesvědčoval Norinagu, aby studoval nejprve Man'jóšú, která podle něj byla základem, než přistoupí ke studiu tak složitého textu, jako je Kodžiki. I když ho Norinaga velmi respektoval, vnímal, jak zaměření pouze na jedno dílo Mabučiho omezovalo, takže se nikdy nedostal ke studiu Kodžiki ani Nihon šoki. Norinaga byl nadále odhodlán zaměřit se na Kodžiki. Jejich vztah to sice poněkud ochladilo, ale i nadále si posílali dopisy, diskutovali nad texty a vyměňovali si navzájem své argumenty a názory.¹⁴¹

V témže roce, kdy se poprvé setkal s Mabučim, už Norinaga zkompletoval dvě důležité práce – *Šibun Jórjó* (紫文要領, Zásadní body díla Murasaki Šikibu) a *Isonokami no Sasamegoto* (石上私淑言, Osobní názory na poezii) – ve kterých mimo jiné definoval pojem *mono no aware* (もののあわれ).¹⁴² Jeho životní dílo se však vztahuje ke studiu Kodžiki, a je jím *Kodžiki-den* (古事記伝, Komentáře ke kronice Kodžiki). Tuto kompilaci 44 svazků textu sepisoval zhruba 34 let. Části těchto textů, které kolovaly v 80. letech 18. století, představily nový směr studia mýtů obsažených v Kodžiki.

Norinaga ke Kodžiki přistupoval jako k historicky autentickému a posvátnému textu, který mohl, pokud se četl správně, odhalit Japonsko v jeho nejčistším stavu, jakožto ideální místo či komunitu, ve které *kami*, císař a lidé žili v dokonalé harmonii. Jeho přístup ke starým textům umožňoval méně vzdělaným a obyčejným lidem, kteří jeho dílo četli, reagovat emotivně, skrze *mono no aware*. Jeho postoj implicitně povzbuzoval k tomu, aby se lidé identifikovali s *kami* v Kodžiki a aby je vnímali jako lidské postavy, což byl zcela přelomový

¹⁴⁰ HARDACRE, Helen. *Shinto: A History*. s. 327-328.

¹⁴¹ PICKEN, Stuart D. B. *Essentials of Shinto: An Analytical Guide to Principal Teachings*. Westport: Greenwood Publishing Group, 1994. s. 321.

¹⁴² HARDACRE, Helen. *Shinto: A History*. s. 328.

náhled, protože pochopení mýtu bylo až do této doby výsadou císařského dvora a šintoistických kněží.¹⁴³

Kodžiki-den byl zkompileován v roce 1798, ale vydáván byl postupně po částech, například prvních pět knih bylo poprvé vydáno v roce 1790. Tak obsáhlé je dílo proto, že Nironaga byl zastáncem vyčerpávající interpretace textu. Čerpá z velkého množství zdrojů a vysvětluje každý aspekt. Struktura díla je dána strukturou samotné kroniky, slovo po slově, věta po větě. Každou větu a každé slovo komentuje z různých pohledů: komentuje znaky, filologické derivace, derivace různých slov, gramatiku, fonetiku, poezii, historii, geografii, politickou i sociální situaci, zvyky atd.¹⁴⁴

Norinaga je považován za geniálního učence, jehož práce je logická, objektivní a s jasnými závěry. Jeho práce vycházela z vášně a pevné víry, že je text kroniky historicky autentický, že je pravdivý. Na jednu stranu díky tomu vytvořil monumentální dílo *Kodžiki-den*, ale na druhou stranu fakt, že nezpochybňoval pravdivost *Kodžiki*, podkopával výpovědní hodnotu jinak akademicky silného díla.¹⁴⁵ Přesto je jeho dílo dodnes stěžejním bodem většiny dalších studií a výzkumů v oblasti šintó.

Jedním z hlavních pojmů, které v oblasti šintó definoval, bylo „*kami*“. Podle něj jsou *kami* samozřejmě především božstva na nebesích a na zemi, která se objevují v kronikách, a božstva uctívaná ve svatyních. Ale kromě těchto víceméně jasných entit, řadí mezi *kami* lidi, živé subjekty, a dokonce i neživé objekty. Najdeme mezi nimi například ptáky či jinou zvěř, stromy, trávu, moře, hory, kameny, pařezy stromů, listy květin apod. Kromě toho i tvorové jako draci, *tengu* nebo lišky (které byly považovány za posly božstev), tedy ti, jež dnes nazýváme nadpřirozenými tvory, byli *kami*. A z lidí to nebyl pouze císař a jeho rod, ale i jedinci jak z dob dávných, tak současných, mohli být lokálně označováni a respektováni jako *kami*. Ve věku božstev byla božstva *kami* převážně lidskými bytostmi té doby, a lidé té doby byli všichni *kami* (*kami* jsou lidé a lidé jsou *kami*). Podle Norinagy se v podstatě jakákoliv forma bytí, která má nějakou jedinečnou, prominentní vlastnost vzbuzující obdiv a úctu, může

¹⁴³ HARDACRE, Helen. *Shinto: A History*. s. 329.

¹⁴⁴ NISHIMURA, Sey a NORINAGA, Motoori. The Way of the Gods. Motoori Norinaga's Naobi no Mitama. Online. *Monumenta Nipponica*. 1991, vol. 46, no. 1, s. 21-41. Dostupné z: <https://doi.org/10.2307/2385145>. s. 21-22.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 21.

nazývat *kami*. Tato bytost může být dobrá, ale i zlá.¹⁴⁶ Noriangův přístup nespočívá ve vypisování, co není *kami*, naopak poukazuje na široký okruh konkrétních věcí a bytostí, jež někdy a někde za *kami* označovány byly. Opět lze na tomto přístupu jasně vidět jeho důraz na emoce a lidskou reakci na neobvyklé věci.

Dále také rozvinul ideu, že vše stvořilo jedno původní *kami*. Na začátku Kodžiki jsou uvedena tři božstva *kami* (*Amenominakanuši no kami*, *Takamimusubi no kami*, *Kamimusuhi no Kami*; respektive v Nihon šoki jsou také tři božstva, z nichž hlavní je *Kunitokotači*), která stvořila japonské ostrovy, a tím jejich přítomnost v kronice končí, v dalších mýtech už se nevyskytují. Norinaga tato tři *kami* spojil do jednoho božstva, které nazval *Musuhi no kami* (také *Musubi no kami*).¹⁴⁷

Kromě definice *kami* je dalším důležitým přínosem *Kodžiki-denu* jeho předmluva. Jelikož jde o dílo všeobsahující a strukturované podle kroniky, je ve výsledku poněkud neorganizované, protože postupně komentuje celý text větu za větou. Jedinou pevně strukturovanou částí je předmluva *Naobi no Mitama* (直毘靈, Cesta božstev), která shrnuje autorův pohled na téma Cesty božstev a na božstva jako taková. Snahou učenců kokugaku bylo vyvodit z kronik a podobných zdrojů systém kulturních charakteristik typických pro obyvatele japonských ostrovů a vytvořit z nich „Cestu“ (道, *miči*). U Norinagy tato Cesta do značné míry splývá s Cestou božstev (*šintó*) – používá oba pojmy tak, že jsou vzájemně zaměnitelné. Zároveň Norinaga kritizoval *rjóbu šintó* (兩部神道), *suika šintó* (垂加神道) a jiné formy uctívání *kami*, které absorbovaly cizí vlivy.¹⁴⁸ Hlavní znaky Cesty v předmluvě *Naobi no mitama* jsou:

1. Co je zapsáno v Kodžiki, je pravda, tedy Cesta.
2. Lidé by měli očistit svoji mysl od čínského vlivu, aby pochopili Cestu.
3. Důkaz, že Cesta skutečně existovala, se nachází v pokojné vládě japonských císařů, kterým a skrze něž je Cesta předávána. Vládnutí nad národem v souladu s Cestou bylo svěřeno císařské linii Bohyní Slunce Amaterasu ve Věku božstev.

¹⁴⁶ HARDACRE, Helen. *Shinto: A History*. s. 329-330.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 330.

¹⁴⁸ NISHIMURA, Sey a NORINAGA, Motoori. cit. dílo. s. 22-23.

4. Japonský lid by se měl držet Cesty opuštěním nepřírozeného čínského způsobu myšlení, studiem starobylých dějin japonských ostrovů, uctíváním božstev, projevováním všech ctností náležejících lidské bytosti, přijímáním neštěstí jako nevyhnutelných skutků zlých božstev, udržováním čistého ohně, posloucháním nadřizených za účelem udržení pořádku a vedením životů jako jedinců v míru a štěstí v souladu se svým postavením ve společnosti.¹⁴⁹

Norinaga nachází základ statutu císaře jakožto jediného panovníka japonských ostrovů prostřednictvím mýtu nepřerušeno božského původu císařské linie. Všichni lidé jsou císaři podřízeni a mají následovat jeho vůli, která je dána *kami*. Vláda byla císaři a jeho předkům svěřena božstvy, což z Cesty činí Cestu nesobeckou. Toto propojení císaře s *kami* považoval za základ funkční vlády a důvod poslušnosti obyčejných lidí vůči císaři.¹⁵⁰

Naobi no Mitama se v následujících asi 150 letech stalo předmětem bouřlivých diskuzí, kritiky i obhajoby řady dalších intelektuálů. S vlnou nacionalismu, který přišel po restauraci Meidži, *Naobi no Mitama* nabývalo na významu především kvůli božskému původu císaře a nepřerušeno linii. Text předmluvy byl nejednou vytržen z kontextu celého díla *Kodžiki-denu* a bylo s ním zacházeno jako se samostatným dílem, které shrnuje principy podporující národní podstatu Japonska. Ve 20. století až po rok 1945 byly šintó a hlavní myšlenky této Cesty prostřednictvím státních institucí použity k rozvoji nacionalismu. V období po 2. světové válce v Japonsku však Norinagova reputace předního intelektuála nacionalismu klesla a *Naobi no mitama* tak opět přitahovala pouze akademický zájem.¹⁵¹

4.1.2. Norinagovi studenti

Kolem Norinagy se shromáždilo zhruba 500 studentů, kteří následovali jeho myšlenky, z nich bylo kolem 70 kněžím ve svatyních. Lidé, kteří se chtěli stát studenty vzdělavců a intelektuálů, „vstupovali do brány“ a stali se tzv. *mondžin* (門人) svých učitelů, a tedy i součástí jejich školy. Tito studenti získávali nové znalosti účastí na přednáškách, případně korespondencí s učitelem. Norinaga podával tematické výklady v patře ve svém domě ve

¹⁴⁹ NISHIMURA, Sey a NORINAGA, Motoori. cit. dílo. s. 23.

¹⁵⁰ ISOMAE, Jun'ichi a THAL, Sarah E. Reappropriating the Japanese Myths: Motoori Norinaga and the Creation Myths of the Kojiki and Nihon shoki. *Japanese Journal of Religious Studies*. 2000, vol. 27, n. 1/2, s. 15-39. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/30233639>. s. 19-20.

¹⁵¹ NISHIMURA, Sey a NORINAGA, Motoori. cit. dílo. s. 24.

městě Macusaka, a to v průměru dvakrát týdně. Dopředu svým studentům sdělil, o čem bude výklad, který byl většinou součástí série přednášek věnovaných jednomu konkrétnímu textu. Kromě výuky u sebe doma také poměrně často jezdil přednášet do Kjóta a Wakajamy. Ti studenti, kteří žili příliš daleko na to, aby se osobně účastnili jeho přednášek, si s Norinagou dopisovali. Taková korespondence měla převážně podobu žádostí, aby Norinaga okomentoval jejich poezii nebo eseje vycházející z různých literárních textů.¹⁵²

Zajímavé na Norinagovi mimo jiné bylo, že po návratu ze studií ve svém rodném městě praktikoval lékařství, a to téměř až do své smrti, což mu zajistilo stálý příjem a mohl se tak mnohem snadněji věnovat studiu a svému výzkumu.¹⁵³

Vzhledem k tomu, že se Norinaga zabýval kronikou Kodžiki, božstvy *kami* a Cestou božstev, bylo kněží ze svatyní a mnichů z chrámů méně, než by se dalo předpokládat. Důvody byly prosté. Například se jeho výklad mýtů a pojetí božstev lišil od toho, co jednotliví kněží z různých svatyní považovali za jediný správný. Dále měla řada buddhistických mnichů na starosti více chrámů a jednoduše neakceptovala Norinagův pohled na božstva *kami*. Jiní kněží a mniši pouze ochraňovali autonomii svých svatyní a bránili se jakékoliv vnější autoritě. Další už naopak mohli být přidružení k jiným učitelům a učencům.¹⁵⁴

Norinaga také protestoval proti esoterismu, tedy ponechávání si učení pouze pro úzký okruh kněží, naopak zastával názor, že znalosti by měly mít veřejný charakter.¹⁵⁵ Největší počet jeho studentů byl z vnitřního chrámu v Ise (26 studentů). I když Norinaga pokládal za svůj nejdůležitější odkaz práci ohledně Cesty božstev, po jeho smrti se většina jeho studentů soustředila spíše na studium jeho textů o poezii.¹⁵⁶

¹⁵² HARDACRE, Helen. *Shinto: A History*. s. 333.

¹⁵³ JANSEN, Marius B. *The making of modern Japan*. s. 207.

¹⁵⁴ HARDACRE, Helen. *Shinto: A History*. s. 334.

¹⁵⁵ ISOMAE, Jun'ichi a THAL, Sarah E. Reappropriating the Japanese Myths: Motoori Norinaga and the Creation Myths of the Kojiki and Nihon shoki. s. 30.

¹⁵⁶ HARDACRE, Helen. *Shinto: A History*. s. 334.

4.2 Shrnutí

Významnou roli při snaze přetvořit šintó na státní náboženství hrála Škola národní vědy kokugagu. Na základě studia původních japonských literárních pramenů přistoupili její představitelé ke studiu mýtů obsažených v Kodžiki. Nejvýznamnějším představitelem kokugaku byl Motoori Norinaga, který svým monumentálním dílem *Kodžiki-den* přispěl rozboru a výkladu Kodžiki. Kromě důležité definice *kami* a dalších šintoistických pojmů spojil Norinaga charakteristiku obyvatel Japonska s Cestou božstev – šintó. Jeho dílo bylo podkladem pro pozdější snahu přetvořit šintó na státní náboženství ve smyslu západního chápání.

5. Klíčové změny ve společnosti

Cílem této diplomové práce je snaha odpovědět na otázku z názvu práce – zda v období restaurace Meidži při nastavení šintó jako sjednocující ideologie selhala přímo tato ideologie, nebo její nositelé. Aby byl cíl naplněn, budou v této kapitole uvedeny jednotlivé klíčové události období od roku 1868 (restaurace císařské moci a oddělení božstev šintoistických od buddhistických) do let 1870 až 1884 (vznik a pozdější zánik Hnutí za šíření Velkého Učení (1870-1884), *taikjō senpu* 大教宣布).

Tyto změny se týkaly postavení císaře, obnovení Rady kultu *Džingikan*, potlačování buddhismu a role šintoistických svatyní a úlohy Hnutí za šíření Velkého učení.

5.1 Restaurace císařské moci na základě jednoty moci a rituálu (*saisei ičči*)

Nejstarší dochovaná japonsky psaná literární památka kronika Kodžiki (712) obsahuje mimo jiné genealogii legendárních japonských císařů a tvrdí, že císařové jsou potomky samotné bohyně Amaterasu skrze jejího vnuka Ninigiho, který byl vyslán z Nebeské planiny *Takamanohara*, aby vládl tomuto světu. I když je nepřerušenosť císařské linie historicky diskutabilní a velmi nepravděpodobná, důležitá je myšlenka, že panovníkova moc je opodstatněná právě jeho původem.

Božský původ císaři kromě práva vládnout ukládá i povinnosti. Minimálně už v době sepsání kroniky musel císař se svým dvorem vykonávat rituály a obřady pro zajištění přízně božstev, blaha lidu a míru v zemi. Vykonávání těchto rituálů bylo jedním ze základů vlády. Právě myšlenka božského původu císaře a využití nábožensko-sociálního rámce a politické instituce uctívání původních japonských božstev *kami* se staly důležitým pilířem, na kterém byla vystavěna ideologie restaurace Meidži.

Aizawa Seišisai (1782-1863), konfuciánský učenec z knížectví Mito, si byl vědom významu šíření křesťanství při kolonizaci různých zemí Evropy a obával se, že takto by Japonci mohli být snadno ovlivněni a mohli by se obrátit proti svým vládcům. Ve své práci *Šinron* (新論, Nová teze, 1825) používá pojem *kokutai* (国体), kterým označuje jistou národní spirituální jednotu. Věřil, že ve starověku existovalo pevné pouto mezi vládci a

poddanými, protože císařové používali rituály jako prostředek k inspiraci lidu a získávání jejich důvěry. Tuto jednotu moci a rituálu, japonsky *saisei icchi* (祭政一致), považoval za klíčový prvek sjednoceného národa.¹⁵⁷

Japonsko na konci období Edo čelilo různým hrozbám, např. již zmíněnému šíření křesťanství nebo rozpínajícím se západním mocnostem, a potýkalo se s vnějšími i vnitřními tlaky. Bylo pro něj tedy kriticky důležité stát se sjednoceným a moderním státem, a tomuto účelu mělo posloužit obnovení císařské moci za pomoci šintó. Šintó se mělo stát národním náboženstvím schopným nejen odolat cizímu křesťanství, ale stát se i protiváhou vůči buddhismu, který byl oporou zastaralého feudálního Japonska.

Od roku 1868 začal císař Meidži sám vykonávat rituály. Prvním takovým rituálem bylo uctění hrobu legendárního císaře Džinmu (神武天皇) z kjótského paláce. V dubnu 1868 byla vydána Přísaha o pěti bodech (五箇条の御誓文, *Gokadžó no goseimon*), kterou císař Meidži složil před *kami* nebe a země a také před důležitými hodnostáři šlechty a daimjó při rituálu v ceremoniální síni paláce, který byl zcela šintoistický. Cílem tohoto ediktu byla restaurace císařské moci *ósei fukkó* (王政復古) na základě jednoty moci a rituálu *saisei icchi*.¹⁵⁸

Postupně byl vytvořen velmi propracovaný kalendář rituálů, který obsahoval několik typů obřadů – zemědělské rituály, rituály k uctívání předků, astrologické či očistné rituály aj. Císař se v listopadu 1868 přestěhoval do císařského paláce v Tokiu, kde byly vystavěny důležité rituální síně a prostory a kam se také přestěhovaly císařské regálie – zrcadlo, které nikdy neopouštělo palác, lakovaná replika meče a šperk *magatama*.

Tyto mocné symboly císařské autority se tak staly mnohem přístupnější prostému lidu díky císařovým častým cestám a poutím po Japonsku. Zrcadlo sice nikdy neopouštělo císařský palác, ale replika meče doprovázela císaře kdykoliv, když palác opustil na více než

¹⁵⁷ HARDACRE, Helen. *Shinto: A History*. s. 358.

¹⁵⁸ KEENE, Donald. *Emperor of Japan: Meiji and His world, 1852-1912*. New York: Columbia University Press, 1893. s. 138.

jednu noc. Meč byl přítomen na všech obřadech a u těch nejdůležitějších a největších byl přítomen i šperk *magatama*.¹⁵⁹

Velkou změnou byly cesty po Japonsku, které pořádal císař Meidži. Historická praxe byla, že císař byl uzavřen v paláci v Kjótu a pro prosté lidi byl neviditelnou, téměř až mystickou postavou, přičemž správu země vykonávali dajmóové a představitelé skutečně vládnoucího šógunátu. Císař tak byl odtržen od skutečného života a svou zemi skutečně neznal. Hlavním cílem cest mladého císaře po Japonsku bylo seznámit se osobně s místy, která neznal, a s jejich obyvateli. Neměly to být příjemné cesty za zábavou, ale vážné výpravy za poznáním vlastní země, které mu doporučil jeho státník Ókubo Tošimiči. Zároveň ale byly cesty součástí strategie, jak z císaře udělat viditelnou osobu, což Ókubo považoval za stěžejní pro jeho obnovenou autoritu vládce v moderním státě.¹⁶⁰

Podle císaře je veškerá půda v Japonsku půdou císaře, takže každý člověk, který na ní žije, je pro něj jako jeho vlastní dítě, a byl by velmi znepokojený, kdyby si byl jen jediný člověk připadal, že nezapadá do společnosti. Tím projevoval, že je mu veškerý lid Japonska blízký, zároveň císař Meidži při svých cestách po Japonsku dbal, aby on ani jeho doprovod nenarušovali každodenní život japonského lidu, zejména práce v zemědělství.¹⁶¹

Novým demokratizačním prvkem, který restaurace Meidži přinesla, bylo vydání ústavy. To znamenalo faktický přerod feudální společnosti v konstituční monarchii, kdy jsou i práva a povinnosti nejvyšší autority vymezeny a omezeny ústavním zákonem. Ústava deklaruje systém brzd a rovnováh, dělbou moci a vzájemnou kontrolu institucí:

Článek 5: Císař vykonává zákonodárnou moc se souhlasem Císařského sněmu.

Článek 8: Císař v případě naléhavé potřeby zachovat veřejnou bezpečnost nebo odvrátit veřejné pohromy v době, kdy nezasedá Císařský sněm, vydává místo zákona Císařská nařízení.

¹⁵⁹ HARDACRE, Helen. *Shinto: A History*. s. 362.; Pro podrobnější přehled obřadů a jejich kategorizaci viz tamtéž s. 363-367.

¹⁶⁰ KEENE, Donald. Portraits of the Emperor Meiji. Onilne. *Impressions*. 1999, č. 21, s. 16-29. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/42597873>. s. 25-26.

¹⁶¹ KEENE, Donald. *Emperor of Japan: Meiji and His world, 1852-1912*. New York: Columbia University Press, 1893. s. 179.

(2) Taková císařská nařízení mají být předložena Císařskému sněmu na jeho nejbližším zasedání, a pokud sněm uvedená nařízení neschválí, prohlásí je vláda do budoucna za neplatná.

Článek 9: Císař vydává nebo nechává vydávat nařízení nezbytná k provádění zákonů nebo k udržení veřejného klidu a pořádku a k podpoře blahobytu poddaných. Žádné nařízení však nesmí žádným způsobem měnit stávající zákony.

Článek 55: Příslušní státní ministři poskytují své rady císaři a jsou za ně odpovědní.

(2) Všechny zákony, císařská nařízení a císařské reskripty jakéhokoli druhu, které se týkají státních záležitostí, vyžadují spolupodepsání státního ministra.¹⁶²

5.1.1 Shrnutí

Z hlediska cíle této práce lze konstatovat, že císař Meidži jako představitel ideologie šintó byl úspěšný, jeho prosazování jednoty moci a rituálu, jeho výjezdy z císařského paláce a přijetí ústavy byly přijaty pozitivně, navíc zavedení konstituční monarchie bylo výrazně moderním prvkem správy státu. To vše mělo vliv na omezení šíření křesťanství a tím i zachování svrchovanosti Japonska při současné možnosti přijímat západní myšlenky, vědecké poznatky a technologie.

5.2 Rada kultu *Džingikan*

Rada kultu *Džingikan* v Japonsku existovala už od 8. století jako součást systému *ritsurjó* (律令). Se Státní radou *Dadžókan* (太政官) si formálně měly být rovny, ale ve skutečnosti byla Rada kultu podřízená Státní radě. Státní rada byla významnější a měla vyšší počet úředníků, kteří měli vyšší hodnosti než ti z *Džingikanu*.

S prosazováním kokugaku učenci požadovali obnovení *Džingikanu*, které by nejlépe podpořilo koncept *saisei icchi*. *Džingikan* byl obnoven vůdci Meidži v roce 1868 v rámci jejich

¹⁶² WIKIBOOKS. *Dainippon keikoku kenpó* 大日本帝国憲法. [citováno 2024-11-21].

záměru vytvořit vládu na základě starých šintoistických rituálních a ideologických vzorů. Stejně jako ve starověkém Japonsku byla Rada kultu postavená na roveň Státní radě.¹⁶³

Tato restaurovaná Rada kultu měla na starosti schvalování nových šintoistických kněží, její členové měli kontrolu nad všemi aspekty udržování svatyní a také mohli vydávat specifické instrukce k provádění rituálů.

V roce 1870 se vláda Meidži pokusila o kodifikaci národního náboženství pod pojmem Velké učení, což *Džingikanu* přidalo k jeho hlavní úloze dohlížení na záležitosti šintó a rituálu také dohled nad propagandou.¹⁶⁴ Avšak s vývojem císařského, respektive státního rituálu ztratil *Džingikan* důvod další existence, což vedlo v roce 1871 k jeho degradování na status Ministerstva kultu *Džingišó* (神祇省), a o rok později k jeho úplnému zániku.¹⁶⁵ V dubnu roku 1872 bylo založeno Ministerstvo náboženství *Kjóbušó* (教部省), které mělo v gesci záležitosti šintó i buddhismu a převzalo úlohu předchozího ministerstva dohlížet na Velké učení a jeho šíření.¹⁶⁶

Tak se císař a císařský palác stali jediným a nesporným středem státního rituálu.¹⁶⁷

5.2.1 Shrnutí

Obnova Rady kultu *Džingikan* byla pouze krátkodobou záležitostí. Její role se v krátkém časovém úseku změnila, především proto, že se silové potlačování buddhismu se ukázalo jako kontraproduktivní. Neschopnost učenců přestavět principy šintó na silnou náboženskou doktrínu a především zakořeněnost buddhismu v myslích obyvatel, neustálé prolínání šintó a buddhismu v každodenním životě potřebu podobné instituce nepotvrdilo.

Činitelé Rady *Džingikan* nedokázali šintó představit jako novou a jedinou ideologii pro moderní Japonsko, lze tedy říci, že zklamali.

¹⁶³ FRIDELL, Wilbur M. The Establishment of Shrine Shinto in Meiji Japan. Online. *Japanese Journal of Religious Studies*. 1977, vol. 2, no. 2/3, s. 137-168. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/30234430>. s. 145.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 146.

¹⁶⁵ HARDACRE, Helen. *Shinto: A History*. s. 368.

¹⁶⁶ BUNCE, William K. *Religions in Japan: Buddhism, Shinto, Christianity*. Charles E. Tuttle Company, 1959. s. 28.

¹⁶⁷ HARDACRE, Helen. *Shinto: A History*. s. 360-368.

5.3 Oddělení šintó od buddhismu

Předmoderní japonská religiozita za období šógunátu byla založena na spojení šintó a buddhismu. Protože buddhismus do Japonska přišel z Číny asi v 5. století našeho letopočtu, byly jeho kořeny v každodenním životě všech obyvatel velmi hluboké a trvalé. Jedním z cílů restaurace Meidži bylo potlačení rysů této religiozity spojované s buddhismem a považované za „vulgární“. Část vůdců této restaurace byla oddanými šintoisty, kteří dávali mnoho japonských problémů za vinu importovanému buddhismu a volali po oddělení šintó a buddhismu. Ókuni Takamasa, Kamei Koremi a Fukuba Bisei, nejvlivnější byrokraté v náboženských věcech v rané meidžiovské vládě, vydali v říjnu 1868 edikt nařizující „oddělení buddhů od *kami*“, *šinbucu bunri rei* (神仏分離令). Jejich konečným cílem bylo naprosté odloučení šintó od buddhismu.¹⁶⁸

Od března roku 1868 byli všichni kněží šintoistických svatyní podřízeni výhradně instituci *Džingikan* a v následujících týdnech byly svatyně metodicky očišťovány od prvků buddhismu. Buddhická božstva, budovy i rituály byly na území šintoistických svatyní zakázané a tisíce buddhistických mnichů a mnišek bylo nuceno nečinně přihlížet prodeji, ničení nebo pálení nespočtu soch, maleb, posvátných textů a dalších buddhistických předmětů.¹⁶⁹ Dále museli všichni šintoističtí kněží mít šintoistický pohřeb, z buddhistických chrámových oltářů musely být odstraněny obrazy *kami*, a obdobně musely být ze šintoistických svatyní odstraněny buddhistické obrazy. Buddhističtí kněží nesměli recitovat sůtry před oltáři božstev *kami* ani nesměli vykonávat jiné než buddhistické činnosti v chrámech, ledaže by se zřekli buddhismu a stali se šintoistickými knězi, což mnozí udělali.¹⁷⁰

Na některých místech byly buddhistické předměty a zpodobeniny dočasně skryty a změna byla naoko přijata bez problémů. Na jiných místech byl ale odpor k buddhismu silný a docházelo k drancování a vypalování chrámů, dokonce i k vraždění mnichů. Po celém

¹⁶⁸ HARDACRE, Helen. *Shinto: A History*. s. 368.

¹⁶⁹ GRAPARD, Allan G. Japan's Ignored Cultural Revolution: The Separation of Shinto and Buddhist Divinities in Meiji („Shimbutsu Bunri“) and a Case Study: Tōnomine. Online. *History of Religions*. 1984, vol. 23, no. 3, s. 240-265. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/1062445>. s. 245.

¹⁷⁰ HARDACRE, Helen. *Shinto: A History*. s. 368.

Japonsku byly zavřeny nebo zničeny stovky buddhistických chrámů a toto protibuddhistické hnutí, *haibucu kišaku* (廃仏毀釈), zasadilo buddhismu velikou ránu.¹⁷¹

Například v provincii Sacuma ovlivnil místní správu a šintoistické kněží směr *kokukagu* založený na myšlenkách Hiraty Acutaneho. Tyto protibuddhistické myšlenky byly vládou v Sacumě přijaty, a po roce 1865 byla ve velkém měřítku prováděna politika *haibucu kišaku*. Pozadí této politiky tvořily snahy o začlenění chrámového majetku do ekonomiky s cílem obnovit finance. Hnutí *haibucu* různých provincií na počátku období Meidži tak neměla pouze ideologickou povahu, ale měla také určitý ekonomický aspekt. Oboustranná povaha protibuddhistické politiky byla zachována v *haibucu kišaku*, která doprovázela politiku *šinbucu bunri* na počátku éry Meidži.¹⁷²

Bezdůvodné a fanatické ničení buddhistického majetku mělo podporu především z řad stoupenců Hiraty Acutaneho, jako tomu bylo v provincii Sacuma. Avšak tyto výjimečné případy násilného protibuddhistického hnutí nebyly cílem při oddělení šintó a buddhismu, cílem bylo pouze povýšení šintó a degradování buddhismu. Kamei Koremi v roce 1868 předložil Státní radě dokument, v němž uvádí, že tato reforma nemá být lidem nucena, a i když má být šintó oficiálně ustanoveno a nadřazeno ostatním náboženstvím, stoupencům buddhismu nemá být nijak bráněno ve vykonávání jejich víry. V návaznosti na to Kamei navrhuje oficiálně stanovit, co historicky je a není šintó, co je a není buddhismus a zrušit buddhismus jako státní náboženství, kterým do té doby byl.¹⁷³

Stejného názoru byli i Ókuni a Fukuba. Fukuba dokonce naznačoval, že buddhistické instituce by měly hrát pozitivní roli v éře Meidži, neboť buddhismus byl nedílnou součástí životů lidí po celá staletí.¹⁷⁴

Sekta *šugendó* (tj. japonská synkretická sekta skládající se mimo jiné z šintoistů i buddhistů) zvaná *Tózan daigodži* (当山醍醐寺) v roce 1868 nařídila svým kněžím, kteří byli

¹⁷¹ HARDACRE, Helen. *Shinto: A History*. s. 368-370.

¹⁷² HOTTA, Chisato. Japan's Modernization and the Persecution of Buddhism. Online: *Hirošima keizai daigaku kenkjú ronšú 広島経済大学研究論集*. 2012, vol. 35, n. 1, s. 61-73. Dostupné z: https://buddhism.lib.ntu.edu.tw/DLMBS/en/search/search_detail.jsp?seq=606230. s. 64-65.

¹⁷³ BREEN, J. L. Shintoists in Restoration Japan (1868-1872): Towards a Reassessment. *Modern Asian Studies*. 1990, vol. 24, n. 3, s. 579-602. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/312700>. s. 595-596.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 596.

v nějakém vztahu se svatyněmi, aby se stali certifikovanými šintoistickými knězi, a mohli tak provádět stejné rituály jako obvykle, s tím rozdílem, že je teď budou vykonávat výhradně ve svatyních. Nakonec však tato lest vyšla najevo, ve spoustě případů byly dotčené osoby vyloučeny, až bylo nakonec v roce 1871 náboženství, respektive hnutí *šugendó* zcela zrušeno. Zároveň ale byla charakteristická božstva *šugendó*, tzv. *gongen* (権現), prohlášena za *kami*, i když se na ně do té doby tak nenahlíželo. Cílem bylo, aby poutní místa *šugendó*, mezi něž patří hory Fudži, Jošino, Haguro, Gassan a Judono, mohla být přetvořena na svatyně a stát se součástí šintó.¹⁷⁵

Pro většinu japonské populace se šintoistické svatby staly pravidlem a návštěvy svatyní na Nový rok plnilo na 70 % obyvatel. Nově vybudované svatyně, mezi něž patří například svatyně Jasukuni v Tokiu, přitahovaly lidi, kteří však netušili, co mají představovat. Po prosté obyvatele, kteří si nebyli vědomi rozdílů mezi šintó a buddhismem, respektive mezi jejich synkretismem,¹⁷⁶ však byly tyto změny matoucí, nerozuměli jim a nechápali je. Naopak na mnoha místech protestovali proti této nové praxi, která výrazně potlačovala zažitý buddhismus.

Toto oddělování šintó a buddhismu však nijak vážně neoslabilo oddanost lidí vůči buddhismu. Stejně jako dříve si lidé do značné míry nadále udržovali příslušnost k chrámům, založenou na pohřbech, hrobech a vzpomínkových obřadech předků, které prováděli mniši. Zatímco sochy bylo možné odstranit, buddhistický vliv na šintó byl příliš hluboký a odstranit jej nešlo. Šintó nadále postrádalo doktríny, které by dokázaly zaplnit prázdnotu vzniklou oddělením. Oddělení buddhismu od šintó tak nevedlo k okamžitému ustavení šintó jako zcela nezávislého náboženství.¹⁷⁷

5.3.1 Shrnutí

Z pohledu historika náboženství Allana G. Graparda bylo oddělení šintó a buddhismu na počátku období Meidži velikou a důležitou kulturní revolucí¹⁷⁸, s čímž souhlasí i Helen

¹⁷⁵ HARDACRE, Helen. *Shinto: A History*. s. 371.

¹⁷⁶ GRAPARD, Allan G. cit. dílo. s. 246.

¹⁷⁷ HARDACRE, Helen. *Shintō and the State, 1868-1988*. s. 28.

¹⁷⁸ GRAPARD, Allan G. cit. dílo. s. 265.

Hardacre.¹⁷⁹ Toto oddělení položilo základ celé japonské populaci, aby mohla být zahrnutá do života svatyní a aby ji vláda mohla ovládat s nebyvalou intenzitou.¹⁸⁰

Ovšem z hlediska zamýšleného cíle, jímž bylo posílení občanské sounáležitosti všech Japonců, lze konstatovat, že rychlé a často necitlivé oddělení obou náboženství a potlačení buddhismu nebylo zcela úspěšné, protože způsobilo napětí a rozepře ve společnosti. Odpovědnost nesou představitelé svým překotným a špatně organizovaným postupem.

5.4 Svatyně a stát

Šintoistické svatyně se v souladu s cíli reformy měly stát centrem pro vzdělávání a propagandu a prostřednictvím registrace obyvatel i státní správy.

Radikální společenské reformy a oddělování šintó od buddhismu zvedlo vlnu nostalgie a idealizování starých japonských dob legendárních císařů. Obnova šintó zahrnovala mimo jiné i změny ve fungování svatyní a způsob, jak zviditelnit císaře, který byl v samotném srdci národní jednoty. Mimo instituce pro sčítání lidu vláda tedy pokládala svatyně za prostředek vzdělávání obyvatel ohledně funkce jejich panovníka a jejich statusu vůči němu.¹⁸¹ Do povědomí obyčejných lidí se tak dostávaly mýty neboli jakási legendární historie císařů, a tím i víra v božský původ jejich císaře Meidžiho. Kroniku Kodžiki si prostý rolník sám určitě nedokázal přečíst, a tak tyto informace musely zprostředkovávat svatyně.

Svatyně kromě vzdělávání v myšlenkách šintó fungovaly i jako forma uctívání předků a vytvoření komunity lidí se společnou sdílenou minulostí. Středem tohoto uctívání se pak pochopitelně stala Velká svatyně Ise, kam směřovala pouť císaře Meidžiho v roce 1869. Byl prvním císařem od 7. století, jenž ji osobně navštívil, a tak demonstroval vztah mezi císařským rodem a bohyní Amaterasu, jež se v této svatyni uctívá.¹⁸²

Důležitým záměrem vlády bylo, aby se každý obyvatel Japonska registroval v místní šintoistické svatyni, čímž by se nahradila dosavadní praxe z období Tokugawa, kdy tuto státní

¹⁷⁹ HARDACRE, Helen. *Shinto: A History*. s. 370.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 371.

¹⁸¹ BREEN, John a Mark TEEUWEN. *A new history of Shinto*. Malden, MA: Wiley-Blackwell, 2010. s. 8.

¹⁸² Tamtéž, s. 9.

správu vykonávaly místně příslušné buddhistické chrámy.¹⁸³ Každá osoba ve své lokální svatyni obdržela talisman, který měl být navrácen po její smrti, a k tomu měl každý přinést domů na rodinný oltář *kamidana* talisman z Velké svatyně Ise. Registrování ve svatyních mělo sjednotit národ v uctívání božstev z Ise.¹⁸⁴ Registrování lidu ve svatyních ale nebylo uskutečňováno systematicky, a brzy bylo opuštěno, nepodařila se tak zamýšlená náhrada buddhismu v této důležité státní kompetenci. Buddhismus tak zůstal silný, a šintoističtí kněží postrádali vůli a odborné znalosti k vytvoření takového systému, který by buddhismus efektivně a zcela nahradil.¹⁸⁵

Aby svatyně tyto funkce mohly naplnit, potřebovaly pevnou strukturu a ekonomické zázemí. Zrušení dědičného statusu kněžství a soukromého vlastnictví svatyní v roce 1871 bylo prvním krokem ke znárodnění šintoistických svatyní. Byla určena místa vhodná pro vykonávání státních rituálů, svatyně se tak staly součástí vládních institucí a státní šintó se začalo překrývat s *džindža šintó* (神社神道), neboli šintó svatyní.¹⁸⁶ *Dadžókan* v roce 1871 prohlásil šintoistické svatyně jako *kokka no sóši* (国家の宗祀) – svatyně se z nařízení staly veřejnými místy pro konání státních rituálů. S tím přišel proces standardizování rituálů konajících se ve svatyních, včetně rozšiřování seznamu obřadů či císařských rituálů, jenž vyústil v uspořádání všech svatyní v Japonsku dle propracovaného systému hodností.¹⁸⁷

S potlačováním buddhismu státní či místní vláda finančně podporovala už jenom svatyně a jejich kněze v závislosti na jejich postavení. Byl vytvořen systém hodností kněží¹⁸⁸ ověřený zkouškami, který umožňoval kariérní postup na základě společných kritérií dosažených výsledků, a teoreticky tak vznikl systém odměn nahrazující systém založený na dědičnosti. Reálně však v některých případech stále pokračovalo dědičné předávání postu kněze, vláda navíc nedokázala platit kněze tak, jak předpokládala, a tak v roce 1873 zredukovala platy prefekturálním a níže postaveným svatyním. Odhaduje se, že na počátku období Meidži v Japonsku existovalo zhruba 74 642 svatyní, které vláda nedokázala patřičně

¹⁸³ BUNCE, William K. cit. dílo. s. 27.

¹⁸⁴ HARDACRE, Helen. *Shinto: A History*. s. 375-376.

¹⁸⁵ HARDACRE, Helen. *Creating State Shinto: The Great Promulgation Campaign and the New Religions*. s. 44.

¹⁸⁶ FRIDELL, Wilbur M. cit. dílo. s. 142.

¹⁸⁷ HARDACRE, Helen. *Shinto: A History*. s. 373-374.

¹⁸⁸ Pro podrobnější informace o hodnostech kněží viz FRIDELL, Wilbur M. *The Establishment of Shrine Shinto in Meiji Japan*. s. 151. A o hodnostech svatyní tamtéž s. 149.

finančně zajistit. Nižší svatyně se tak musely spoléhat na místní podporu (městskou nebo vesnickou) a podporu místního lidu. S finanční podporou státu byli kněží vždy nespokojeni a nedostatek peněz omezoval jejich funkci veřejné instituce.¹⁸⁹

Vláda zároveň, s cílem rozšířit moc a zvětšit zdroje, v roce 1871 konfiskovala pozemky svatyní i chrámů. Slibovala kompenzace vyměřené hodnotami pozemků v rýži. Konkrétní plán těchto kompenzací byl ale vyhlášen až o tři roky později. Za tu dobu se správa svatyní změnila a různé nižší svatyně přestaly být finančně podporovány. V roce 1875 byly kompenzace přepočteny na peníze, a nižším svatyním do deseti let splaceny. V roce 1887 bylo vyhlášeno, že z ekonomických důvodů nebudou po uplynutí patnácti let podporovány svatyně žádné, a tak nakonec i zvýhodněné vyšší svatyně, které byly po celou dobu pravidelně financovány státem, musely přijmout fakt, že budou muset být soběstačné¹⁹⁰

5.4.1 Shrnutí

Lze říci, že šintó v důsledku těchto změn na počátku období Meidži konečně získalo jasnou podobu. Bylo o svatyních, o císařovi, o Japonsku, a bylo jasně oddělené od buddhismu. Přesto však v ostatních ohledech zůstávalo dosti vágním pojmem. Nemělo žádnou jednotnou formu učení, takže nemohla existovat nějaká jednotná misionářská kampaň. Učenci se neshodovali ani v těch nejzákladnějších otázkách – např. vztahy mezi božstvy *kami*, co klasické texty říkají o smrti, o dobru a zlu atd.¹⁹¹ V tomto případě tedy zamýšlená ideologie selhávala, stejně jako její představitelé, kteří nedokázali udržet v gesci svatyní sčítání lidu, finančně dotovat všechny svatyně, ani zcela odstranit systém dědičnosti kněžských postů. Zcela splněna nebyla ani jejich vzdělávací funkce.

5.5 Hnutí za šíření Velkého Učení a státní náboženství

Pokusem konkretizovat japonské státní náboženství bylo Hnutí za šíření Velkého Učení (*Taikjó senpu undó* 大教宣布運動).

¹⁸⁹ HARDACRE, Helen. *Shinto: A History*. s. 374-375.

¹⁹⁰ FRIDELL, Wilbur M. cit. dílo. s. 154-155.

¹⁹¹ BREEN, John a Mark TEEUWEN. cit. dílo. s. 9.

Hnutí za šíření Velkého Učení trvalo pouhých 14 let (1870-1884), přesto mělo veliký vliv při vytváření všeobecného povědomí a chápání šintó jakožto samostatné entity. Toto Hnutí vzniklo na základě již zmíněné přípravy – konkrétně oddělení šintó a buddhismu, národního hodnocení svatyní a registrace lidu ve svatyních.¹⁹²

Cílem Hnutí bylo především vytvoření náboženského kréda Velkého Učení, které by přesahovalo a zahrnovalo všechny rozdíly mezi sektami, jinými slovy bylo jeho cílem vytvoření státního náboženství, které se sice původně nenazývalo šintó, bylo ale zcela jasné, že samotné náboženství ani instituce pro jeho šíření nejsou buddhistické, natož křesťanské. Státní náboženství nebylo explicitně definováno jako šintó, přesto jeho forma zahrnovala svatyně, šintoistické kněze v nich sloužících, zrcadla jako předměty uctívání, šintoistické modlitby *norito* (祝詞) aj.¹⁹³

Institut Velkého Učení *Daikjōin* (大教院) byl zodpovědný za šíření tří učení obsažených ve Velkém Učení *daikjō* (大教):

1. Respektovat božstva *kami* a milovat zemi;
2. Objasňovat principy Nebes a Cestu člověka;
3. Uctívat císaře a zachovávat poslušnost vůči vůli dvora.¹⁹⁴

Toto Učení v sobě kombinovalo japonský symbolismus s konfuciánskými myšlenkami a svatyně hrály roli něčeho materiálního, co především ukazovalo císaře jako otce a vůdce národa.¹⁹⁵ Hnutí mělo za úkol rozšířit Velké Učení mezi řady obyvatel japonských ostrovů.

Tři učení však nebyla zakořeněná v myslích lidí, a byla tak vágní i pro ty, kteří je měli učit a předávat ostatním. Musely být sepsány a šířeny manuály, jak je učit.¹⁹⁶ Mezi instruktory byli šintoističtí kněží i buddhističtí mniši. Instruktoři byli vyučováni v malých seminářích Institutu Velkého Učení ohledně rituálů a způsobu, jak kázat Velké Učení. I přes snahu

¹⁹² HARDACRE, Helen. Creating State Shinto: The Great Promulgation Campaign and the New Religions. Online. *Journal of Japanese Studies*. 1986, vol. 13, no. 1, s. 29-63. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/132446>. s. 41.

¹⁹³ Tamtéž, s. 44.

¹⁹⁴ HARDACRE, Helen. *Shinto: A History*. s. 376.

¹⁹⁵ BREEN, John a Mark TEEUWEN. cit. dílo. s. 10.

¹⁹⁶ HARDACRE, Helen. *Shinto: A History*. s. 376.

pozvednout se nad jednotlivé sekty a rozdíly kázali někteří instruktoři zmateně a nezodpovědně. Vzhledem k mnohasetleté praxi byli buddhisté lepšími kazateli a jejich posluchači se často chovali jako na tradičním kázání v buddhistickém chrámu. Misionáři se nedokázali zcela povznést nad teologické rozdíly a jejich sektářské identity se projevovaly v jejich kázáních.¹⁹⁷

Financování Hnutí byl velký problém, protože vláda nenabídla žádnou finanční podporu. Misionáři měli své aktivity financovat nezávisle, a buddhisté se projevíli jako ti nejbohatší, neboť mohli spoléhat na dlouhou dědičnost postů. Velké svatyně posílaly peníze na podporu lokálních šintoistických kněží, ale kvůli absenci vládní podpory byly tyto příspěvky nedostatečné.¹⁹⁸ Chaos byl značný, a první známkou nespokojenosti vlády byl její zásah v roce 1871, kdy omezila počet misionářů, a později v roce 1873, kdy přestala oficiálně platit kněze níže postavených svatyní.¹⁹⁹

Společná snaha buddhistických a šintoistických kněží skončila rokem 1875, kdy se buddhistické sekty stáhly, a například Šimadží Mokurai (島地黙雷), kněz *Džódo Šinšú* (浄土真宗), byl po svých cestách do Evropy přesvědčen, že by měl stát zůstat stranou od náboženství a tolerovat rozmanitost náboženského vyznání svého lidu. Tímto stažením se Hnutí poprvé stalo jednoznačně šintoistické.²⁰⁰

Misionáři a instruktoři Hnutí pocházeli z různých prostředí, jejich původní víra se lišila, nedokázali v rámci Hnutí potlačit tyto rozdíly a hlásat jen a pouze tři učení Velkého Učení. Během následujících několika let se postupně od Hnutí oddělovaly a stahovaly různé náboženské skupiny, které směly jednat nezávisle na Hnutí, čímž rostly rozpory mezi vůdci Hnutí za šíření Velkého Učení a těmito skupinami, o kterých tvrdili, že podřívají obraz šintó jakožto hlavní myšlenky jednoty.²⁰¹

¹⁹⁷HARDACRE, Helen. *Shinto: A History*. s. 377-378.

¹⁹⁸HARDACRE, Helen. *Creating State Shinto: The Great Promulgation Campaign and the New Religions*. s. 48-49.

¹⁹⁹HARDACRE, Helen. *Shinto: A History*. s. 377-378.

²⁰⁰Tamtéž, s. 379.

²⁰¹Tamtéž.

Již zmíněná absence podpory svatyní státem přinesla rozpor při označování svatyní za *kokka no sóši*. Pokud si musely svatyně obstarávat finance privátně a zcela samy, mohou být stále považovány za instituce s veřejným statutem?

Po celou dobu trvání tohoto Hnutí nebyla zodpovězena klíčová otázka, jakou podobu by Velké Učení mělo mít, a buddhistické skupiny se začaly ozývat, že nechtějí uctívat božstva, která nikdy nebyla součástí jejich tradic. Zastávaly tvrzení, že šintó není náboženstvím ve smyslu západního pojetí náboženství – svatyně byly místem rituálů, ne náboženství, protože účastí na těchto rituálech a obřadech jedinec pouze demonstroval svůj respekt vůči osobnostem, které vybudovaly tento národ. Těmito tvrzeními si buddhismus dokázal postupně opět přivlastnit náboženský monopol.²⁰²

Na rozporech ohledně božského panteonu se kněží nedokázali shodnout. Různí instruktoři se pravidelně scházeli a podávali návrhy, která božstva by měla být přidána k těm nejdůležitějším uctívaným božstvům jako je Amaterasu, avšak nebylo dosaženo žádného řešení. Obnovené hašteření mezi šintoistickými ideology a buddhistickými skupinami přimělo vládu v roce 1882 k drastickým opatřením, kdy tento rozpor zastavila, a šintoistickým kněžím bylo zakázáno stávat se instruktory, což jim také přineslo zákaz vykonávat pohřby.²⁰³ Kněží svatyní nesměli vykonávat nic „náboženského“, což vedlo ke konečnému rozpuštění Hnutí v roce 1884. Zájem státu o svatyně ještě více upadal, protože mimo jiné pominula i obava prvních let období Meidži z hrozby šíření křesťanství.²⁰⁴

5.5.1 Shrnutí

Úsilí počátku období Meidži udělat z šintó státní náboženství nedosáhlo kýžených výsledků, což podtrhlo například i prohlášení o svobodě náboženského vyznání zahrnutého v Ústavě roku 1889. Co se svatyní týče, jejich záměr coby *kokka no sóši* bude zcela realizován až v pozdějším období Meidži. Státní šintó také získá nové rozměry s mocenským vzestupem Japonska a jeho vstupem do války, ideologie tedy nezklamala.

²⁰² BREEN, John a Mark TEEUWEN. cit. dílo. s. 10.

²⁰³ HARDACRE, Helen. *Shinto: A History*. s. 380-381.

²⁰⁴ BREEN, John a Mark TEEUWEN. cit. dílo. s. 10-11.

Lze konstatovat, že v rané fázi restaurace Meidži nebyla ideologie státního šintó naplněna především kvůli neustálým rozepřím mezi jednotlivými sektami a náboženskými skupinami, kvůli neschopnosti zavést misijní službu k prosazování jednotného výkladu Velkého učení a kvůli přetrvávání buddhismu v myslích lidí a ve veřejném prostoru. Svůj podíl měl také úpadek státní podpory svatyní a z toho plynoucí ekonomické problémy. Jednoznačně můžeme říci, že zklamali představitelé.

Závěr

V 19. století docházelo v mnoha zemích k výrazným celospolečenským posunům. Výjimkou nebyly ani země ležící mimo euroatlantický civilizační okruh. Důvody, které tyto změny způsobily, byly vnější i vnitřní. Tak, jak se objevovaly nové technologie a jak postupovalo vědecko-technické poznání, usnadňovalo se cestování, šíření nových myšlenek, jejich sdílení a kombinování. K tomu docházelo i v tradičně uzavřeném Japonsku v období Tokugawa, decentralizovaném feudálním státě, s oddělenými vrstvami obyvatel a politikou *sakoku*. Uzavření mělo bránit zemi před pronikáním Evropanů a Američanů, postupně ale způsobovalo zaostávání Japonska v mnoha odvětvích, nejen technických, ale také ve správě státu, ekonomice a vojenství. Na sklonku období Tokugawa však již nebylo možné cizincům zamezit v pronikání na japonské ostrovy. Japonsko stálo před dilematem, zda zachovat své tradiční uspořádání a vystavit se nebezpečí kolonizace od vojensky vyspělejších států, jak k tomu došlo například ve Vietnamu, nebo zahájit rozsáhlé reformy.

Podobné posuny ve společnosti jsou doprovázeny mimo jiné silnou ideologií, která je přístupná obyvatelstvu, kterou akceptují elity a která vede k zamýšleným změnám. To lze pozorovat i u dalších neevropských revolucí devatenáctého století: mladotureckou revoluci spojovala ideologie panturkismu, spojení turkických národů do silného celku na sekulárním základě, v Číně Hnutí za sebeposílení prosazovalo konfuciánské myšlenky, později Sinchajnská revoluce prosazovala ideologii republikánských hodnot s příklonem k levici. Japonsko tedy hledalo ideologii, která by umožnila přijetí reform, využití západních myšlenek a postupů v politice, hospodářství a vojenství při zachování samostatnosti a svrchovanosti státu a zachování tradic a zároveň přístupnosti většině obyvatel. Jako tento sjednocující prvek měl sloužit návrat k šintó – *fukko šintó*. Podle šintó je císařská linie kontinuální a neporušená a byla císařskému rodu svěřena Bohyní Slunce Amaterasu ve Věku božstev. Návrat k šintó by tedy umožnil převzetí faktické vlády od šógunátních struktur spjatých s buddhismem do rukou mladého císaře Meidži a jeho kliky, přijetí reform a nastavení potřebných změn v zahraniční i vnitřní politice, a zároveň zachování svrchovanosti Japonska jako čisté země Božstev. Pro reformu šintó na státní náboženství bylo využito děl učenců, mezi něž patřili například Motoori Norinaga, Aizawa Seišisai nebo Hirata Acutane.

Prvním problémem, který bylo třeba vyřešit, bylo zavedení pojmu náboženství, jak je chápáno na západě, do japonské kultury jazykově i koncepčně, protože dosavadní japonské

duchovní tradice byly zároveň šintoistické i buddhistické (přičemž buddhismus se projevoval v různých formách), spjaté vzájemně a zasahující do všech aspektů života, takže přesný ekvivalent západního pojmu náboženství neexistoval. Ovšem potřeba definice pojmu se ukázala při uzavírání smluv s nejaponským světem, kdy si především západní země vymíňovaly náboženskou svobodu pro své občany, jak tomu bylo hlavně u Harrisovy smlouvy. Diskuse o pojmu náboženství probíhala především ve společnosti *Meirokuša*, nejvíce přispívali učenci Fukuzawa Jukiči a Niši Amane, kteří cíleně šířili ve společnosti povědomí o náboženství a ustálili pojem *šúkjó*. Také bylo nutné na základě studia a interpretace nejstarších pramenů definovat jednotlivé šintoistické pojmy, především *kami*. Tím se zabývala především Škola národní vědy kokugaku, jejímž nejvýznamnějším představitelem byl Motoori Norinaga.

Role šintó se v průběhu restaurace Meidži měnila. Od snahy oddělit šintó a buddhismus, potlačit buddhismus a další náboženství nebo je dokonce zakázat, až po určitý typ náboženské svobody, jaká je zakotvena i v Ústavě Meidži. I přes počáteční velké snahy o vytvoření státního šintó se v období ohraničeném rokem 1868 (restaurace císařské moci a oddělení božstev šintoistických od buddhistických), a obdobím 1870 až 1884 (vznik a pozdější zánik Hnutí za šíření Velkého Učení (1870-1884)) zavedení jediného státního náboženství nezdařilo.

Cílem této diplomové práce je snaha odpovědět na otázku z názvu práce – zda v období restaurace Meidži při nastavení šintó jako sjednocující ideologie selhala přímo tato ideologie, nebo její nositelé. Na základě poslední kapitoly této práce jsem toho názoru, že selhali představitelé, naopak šintó se později skutečně zformovalo ve státní náboženství a jeho nacionalistická podoba hrála svou roli v pozdější politice imperialismu a ve druhé světové válce. Oproti tomu mnozí představitelé zklamali a jejich snažení nepřineslo zamýšlený efekt.

Výsledkem restaurace Meidži byla především faktická změna postavení císaře. To vycházelo ze šintoistické tradice nepřerušené božské linie císařů. Meidži jako hlavní představitel prosadil jednotu moci a rituálu, otevřel díky svým výjezdům císařský palác novým myšlenkám, prosadil ústavu a tím i moderní konstituční monarchii. Při reformě vládních institucí byla obnovena Rada kultu *Džingikan*, která však po celou čtrnáctiletou dobu svého trvání nedokázala šintó japonské společnosti představit jako jedinou ideologii pro budoucnost Japonska. Jedním z cílů restaurace bylo oddělení šintó a buddhismu a projevil se

i snahy buddhismus potlačit jako cizí prvek přivezený z Číny. Tyto zásahy však byly kontraproduktivní, protože buddhismus a šintó v myslích lidí nebylo možné oddělit, nakonec tak setrvává doposud. Představitelé těchto snah selhali zcela, nedokázali v kompetenci svatyní udržet matriku, nedokázali odstranit systém dědění kněžských postů, nenaplnili vzdělávací funkci při šíření a vysvětlování šintó mezi prostý lid. Důvodem byly neustále rozpory mezi jednotlivými sektami a odnožemi šintó, neschopnost vést jednotnou a kompetentní misionářskou a vzdělávací službu, chybějící jednotný výklad Velkého učení a postupný úpadek státní finanční podpory svatyní.

Důvod osobně vidím v jistém „vyšumění“ potřeby jednotící ideologie šintó v raném období Meidži. I bez státní ideologie bylo dosaženo cíle – Japonsko se otevřelo světu, přijímalo nové technologie a západní myšlenky, zcela reformovalo státní správu, přijalo ústavu a zachovalo si svou státní svrchovanost. Nedošlo k šíření křesťanství a s tím často spojené kolonizaci, nedošlo k rozporům mezi šintó a buddhismem, nebylo tedy nutné měnit vyhovující ideologii spojení šintó a buddhismu za silnou státní ideologii jediného šintó.

Použitá literatura

ČSN ISO 690

BAKEŠOVÁ, Ivana a Rudolf FÜRST. *Čína ve XX. století*. Díl 1. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001.

BARTON, Carlin A. a BOYARIN, Daniel. *Imagine No Religion: How Modern Abstractions Hide Ancient Realities*. Fordham University Press, 2016.

BEASLEY, William G. *The Modern History of Japan*. New York, 1963.

BEASLEY, W. G. *The rise of modern Japan*. 2nd ed. New York: St. Martin's Press, 1995.

BREEN, J. L. Shintoists in Restoration Japan (1868-1872): Towards a Reassessment. *Modern Asian Studies*. 1990, vol. 24, n. 3, s. 579-602. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/312700>.

BREEN, John a Mark TEUWEEN. *A new history of Shinto*. Malden, MA: Wiley-Blackwell, 2010.

BURNS, Susan L. *Before the nation: Kokugaku and the imagining of community in early modern Japan*. Durham, London: Duke University Press, 2003.

CRAIG, Albert. The Restoration Movement in Choshu. Online. *The Journal of Asian Studies*. 1959, vol. 18, no. 2, s. 187-197. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/2941681>.

DAVIS, Bret W., ed. *The Oxford Handbook of Japanese Philosophy*. New York: Oxford University Press, 2020.

DREA, Edward J. *Japan's Imperial Army: Its Rise and Fall, 1853-1945*. Lawrence: University Press of Kansas 2009.

DUUS, P., *Modern Japan*, 2nd edition, Boston: Houghton Mifflin Company, 1998.

ESPOSITO, Gabriele. *Japanese Armies 1868-1877: The Boshin War and Satsuma Rebellion*. Oxford: Osprey Publishing, 2020.

FAIRBANK, John King. *Dějiny Číny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998.

FASS, Josef. *Sunjatsen*. Praha: Svoboda, 1966.

FRIDELL, Wilbur M. The Establishment of Shrine Shinto in Meiji Japan. Online. *Japanese Journal of Religious Studies*. 1977, vol. 2, no. 2/3, s. 137-168. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/30234430>.

GÖÇEK, Fatma M. What is the Meaning of the 1908 Young Turk Revolution?: A Critical Historical Assessment in 2008. Online. *Siyasal Bilgiler Fakultesi Dergisi*. 2008, vol. 38, s. 179-214. Dostupné z: databáze ResearchGate.

GOMBÁR, E. *Moderní dějiny islámských zemí*. Praha: Karolinum, 1999.

GORDON, Andrew. *Labor and Imperial Democracy in Prewar Japan*. Amsterdam University Press, 1992.

GRAPARD, Allan G. Japan's Ignored Cultural Revolution: The Separation of Shinto and Buddhist Divinities in Meiji ('Shimbutsu Bunri') and a Case Study: Tōnomine. Online. *History of Religions*. 1984, vol. 23, no. 3, s. 240-265. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/1062445>.

HALL, John W., ed. *The Cambridge History of Japan: vol. 4 Early Modern Japan*. Cambridge: Cambridge University Press, 1991.

HARDACRE, Helen. Creating State Shinto: The Great Promulgation Campaign and the New Religions. Online. *Journal of Japanese Studies*. 1986, vol. 13, no. 1, s. 29-63. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/132446>.

HARDACRE, Helen. *Shinto: A History*. London and New York: Oxford University Press, 2017.

HARDACRE, Helen. *Shintō and the State, 1868-1988*. Princeton: Princeton University Press, 1989.

HARDACRE, Helen. State and Religion in Japan. In: *Nanzan Guide to Japanese Religions*. Honolulu: University of Hawai'i Press, 2006, 274-288.

HILLSBOROUGH, Romulus. *Samurai Revolution. The Dawn of Modern Japan Seen Through the Eyes of the Shogun's Last Samurai*. Vermont: Tuttle Publishing, 2014.

HILLSBOROUGH, Romulus. *Shinsengumi: The Shogun's Last Samurai Corps*. Vermont: Tuttle Publishing, 2005.

HOTTA, Chisato. Japan's Modernization and the Persecution of Buddhism. Online: *Hirošima keizai daigaku kenkjū ronšū* 広島経済大学研究論集. 2012, vol. 35, n. 1, s. 61-73. Dostupné z: https://buddhism.lib.ntu.edu.tw/DLMBS/en/search/search_detail.jsp?seq=606230.

ISOMAE, Jun'ichi; AMSTUTZ, Galen Dean a RIGGS, Lynne E. *Religious discourse in modern Japan: religion, state, and Shintō. Dynamics in the History of Religions*. Leiden, Netherlands: Brill, 2014.

ISOMAE, Jun'ichi a THAL, Sarah E. Reappropriating the Japanese Myths: Motoori Norinaga and the Creation Myths of the Kojiki and Nihon shoki. *Japanese Journal of Religious Studies*. 2000, vol. 27, n. 1/2, s. 15-39. Dostupné také z: <https://www.jstor.org/stable/30233639>.

JANSEN, Marius B., ed. *The Cambridge History of Japan: vol. 5 The Nineteenth Century*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.

JANSEN, Marius B. *The Making of Modern Japan*. Harvard UP, 2000.

JOSEPHSON, Jason Ānanda. *The Invention of Religion in Japan*. Chicago: The University of Chicago Press, 2012.

KARUBE, Tadaši a KATAOKA, Rjú. *Nihon šisōši handobukku* 日本思想史ハンドブック. Tokio: Šinšokan 新書館, 2008.

KEENE, Donald. *Emperor of Japan: Meiji and His world, 1852-1912*. New York: Columbia University Press, 1893.

KEENE, Donald. Portraits of the Emperor Meiji. Online. *Impressions*. 1999, č. 21, s. 16-29. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/42597873>.

KLATAU, Orion. Šúkjó gainen to nihon - Religion to no deai to dočaku šisó no saihensei 宗教概念と日本 — Religion との出会いと土着思想の再編成. In: *Širizu nihondžin to šúkjó - kinsei kara kindai e 2* シリーズ日本人と宗教 — 近世から近代へ 2. Tokio: Šundžúša 春秋社, 2014, s. 241-267.

- KODET, Roman. *Příběh samurajů: život a svět válečníků starého Japonska*. Praha: Epoque, 2018.
- KODET, Roman. *Války samurajů: konflikty starého Japonska 1156-1877*. Praha: Epoque, 2015.
- KUO, Ting-yee a LIU, Kwang-Ching. Self-strengthening: the pursuit of Western technology. In: FAIRBANK, John K. *The Cambridge History of China: Volume 10: Late Ch'ing 1800-1911, Part 1*. Cambridge University Press, 1978, s. 491-542.
- KUTÍLKOVÁ, Klára. *Čínská žena z nejnižší společenské vrstvy na konci císařství a počátku moderní doby*. Praha, 2023. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Katedra sinologie. Vedoucí práce prof. PhDr. Olga Lomová, CSc.
- LARGE, Stephen S. The Romance of Revolution in Japanese Anarchism and Communism during the Taishō Period. Online. *Modern Asian Studies*. 1977, vol. 11, no. 3, s. 441-467. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/311507>.
- MASON, R. H. P. a CAIGER, J. G. *Dějiny Japonska*. Praha: Fighters Publications, 2007.
- NISHIMURA, Sey a NORINAGA, Motoori. The Way of the Gods. Motoori Noriaga's Naobi no Mitama. Online. *Monumenta Nipponica*. 1991, vol. 46, no. 1, s. 21-41. Dostupné z: <https://doi.org/10.2307/2385145>.
- PICKEN, Stuart D. B. *Essentials of Shinto: An Analytical Guide to Principal Teachings*. Westport: Greenwood Publishing Group, 1994.
- QUO, F. Q. Democratic Theories and Japanese Modernization. Online. *Modern Asian Studies*. 1972, vol. 6, no. 1, s. 17-31. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/311984>.
- RAVINA, Mark. *To Stand with the Nations of the World: Japan's Meiji Restoration in World History*, Oxford: Cambridge University Press, 2017.
- REISCHAUER, Edwin O. a CRAIG, Albert M. *Dějiny Japonska*. Dějiny států. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2000.

ROBERTS, Jon H. Science and Religion. In: HARRISON, Peter; NUMBERS, Ronald L. a SHANK, Michael H. (ed.). *Wrestling with Nature: From Omens to Science*. The University of Chicago Press, 2011, s. 253-279.

SHAW, Stanford Jay a SHAW, Ezel Kural. *History of the Ottoman Empire and modern Turkey. Vol. 2, Reform, revolution, and republic: the rise of modern Turkey, 1808-1975*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.

TEEUWEN, Mark. From Jindō to Shinto: A Concept Takes Shape. *Japanese Journal of Religious Studies*. 2002, vol. 29, n. 3/4, s. 233-263. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/30233723>.

TOMINARI, Hiroši. *Daremo širandai bakumacu Saččó dómei no šinsó*. Tokio: Šindžinbucúraiša, 2010.

TREAT, Payson Jackson. *The Early Diplomatic Relations between the United States and Japan, 1853-1856*. Baltimore: The Johns Hopkins press, 1917.

TURNBULL, Stephen. *Samurai: The World of the Warrior*. Oxford: Osprey Publishing, 2003.

VASILJEVOVÁ, Zdeňka. *Dějiny Japonska*. Praha: Svoboda. 1986.

YOSHIYA, Abe. Religious Freedom under the Meiji Constitution (Continued). Online. *Contemporary Religions in Japan*. 1969, vol. 10, n. 1/2, s. 57-97. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/30233924>.

ZÜRCHER, Erik J. *The Young Turk Legacy and Nation Building: From the Ottoman Empire to Atatürk's Turkey*. New York: I. B. Tauris, 2010.

Internetové zdroje

HJÓGO DAIGAKU KJÓIKUGAKUBU KJÓIKU GAKKA. Ničibei šúkó cúšó džójaku 日米修好通商条約. Online. In: Hjógo daigaku kjóikugakubu kjóiku gakka. Dostupné z: <https://hiroseki.sakura.ne.jp/shukou.html>.

HORA, Ladislav. *Náboženství*. Online. In: Sociologická encyklopedie. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/N%C3%A1bo%C5%BEenstv%C3%AD>.

KOTOBANKU. *Fumie* 踏絵 . Online. In: Kotobanku. Dostupné z: <https://kotobank.jp/word/%E8%B8%8F%E7%B5%B5-125760#w-3437444>.

KOTOBANKU. *Šinzó* 神像 . Online. In: Kotobanku. Dostupné z: Kotobanku <https://kotobank.jp/word/%E7%A5%9E%E5%83%8F-82117>.

KOTOBANKU. *Šúhó* 宗法 . Online. In: Kotobanku. Dostupné z: <https://kotobank.jp/word/%E5%AE%97%E6%B3%95-89680>. [citováno 2024-04-10].

OXFORD ENGLISH DICTIONARY. *Religion*. Online. In: OED. Dostupné z: https://www.oed.com/dictionary/religion_n?tab=factsheet#25989748.

WEBLIO. *Bucuzó* 佛像 . Online. In: Weblio. Dostupné z: <https://www.weblio.jp/content/%E4%BD%9B%E5%83%8F>.

WEBLIO. *Raihai* 禮拜 . Online. In: Weblio. Dostupné z: <https://www.weblio.jp/content/%E7%A6%AE%E6%8B%9C>.

WIKIBOOKS. *Dainippon keikoku kenpó* 大日本帝国憲法. Online. In: Wikibooks. Dostupné z: https://ja.wikibooks.org/wiki/中学校社会_公民/大日本帝国憲法.